

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Psichologijos institutas

Ema Tamošauskaitė

Edukacinės ir vaiko psichologijos studijų programa
Magistro darbas

9-10 klasių mokinių kūrybiškumo ir elgesio problemų sąsajos

Darbo vadovė: doc. dr. Sigita Girdzijauskienė

Vilnius, 2025

TURINYS

SANTRAUKA.....	4
SUMMARY.....	5
SVARBIAUSIOS SĄVOKOS	6
PRATARMĖ	7
1. ĮVADAS	8
1.1. Probleminis elgesys	8
1.2. Kūrybiškumas	11
1.3. Intelektas	13
1.4. Asmenybės bruožai.....	15
1.5. Probleminio elgesio, kūrybiškumo, intelekto ir asmenybės bruožų sąsajos.....	18
1.6. Tyrimo problema ir naujumas.....	20
1.7. Tyrimo tikslas ir uždaviniai	21
2. TYRIMO METODIKA	22
2.1. Tyrimo dalyviai.....	22
2.2. Tyrimo instrumentai	22
2.3. Tyrimo eiga.....	26
2.4. Duomenų analizė	27
3. REZULTATAI	28
3.1. Amžiaus, lyties ir pažymių vidurkių sąsajos su kūrybiškumu ir probleminiu elgesiu	30
3.2. Kūrybiškumo ir probleminio elgesio sąsajos	40
3.3. Kūrybiškumo įtaka probleminiam elgesiui arba probleminio elgesio įtaka kūrybiškumui ...	40
4. REZULTATŲ APTARIMAS.....	42
4.1. Amžiaus, lyties ir pažymių vidurkių sąsajos su kūrybiškumu ir probleminiu elgesiu	42
4.2. Kūrybiškumo ir probleminio elgesio sąsajos.....	45
4.3. Kūrybiškumo įtaka probleminiam elgesiui arba probleminio elgesio įtaka kūrybiškumui ...	46
4.4. Tyrimo ribotumai.....	47
4.5. Tolesnių tyrimų kryptys.....	47
4.6. Praktinės rekomendacijos	47
IŠVADOS	49
LITERATŪRA	50
PRIEDAI	54
1 priedas. Demografinių duomenų anketa	54
2 priedas. Kvietimas dalyvauti tyrime tėvams (globėjams, rūpintojams).....	55
3 priedas. Informuoto sutikimo forma dėl vaiko įvertinimo tėvams (globėjams, rūpintojams) ...	56

4 priedas. Kodas.....	56
-----------------------	----

SANTRAUKA

Tamošauskaitė, E. (2025). *9-10 klasių mokinių kūrybiškumo ir elgesio problemų sąsajos* (Magistro darbas). Vilnius: Vilniaus universitetas, 56 psl.

Paauglių probleminis elgesys – iššūkių kelianti problema, kuri gali sukelti neigiamų pasekmių patiems paaugliams ir jų aplinkoje esantiems žmonėms, o kūrybiškumas gali skatinti tikslingą probleminio elgesio raišką. Šio darbo tikslas – ištirti 9-10 klasių mokinių kūrybiškumo ir elgesio problemų sąsajas, pasitelkiant intelektą ir asmenybės bruožus. Tiriamieji – 61 paauglys(-ė) ($M = 15,59$, $SD = 0,64$): 50 merginų, 10 vaikinų ir 1 asmuo, kuris(-i) pažymėjo „kita“. Visi tiriamieji – 9-10 klasių mokiniai, besimokantys vienoje Vilniaus gimnazijoje. Paauglių probleminis elgesys per praėjusį pusmetį buvo vertinamas naudojant Galių ir sunkumų klausimyną (SDQ) (Goodman, 1997); asmenybės bruožai – Paauglių asmenybės apibūdinimų sąrašą (PAAs) (Girdzijauskienė ir kt., n.d.); samprotavimo gebėjimai – Cattell fluidinio intelekto testą (CFT 20-R) (Weiß, 2006); kūrybiškumas – Piešimo testą kūrybiškam mąstymui (TCT-DP) (Urban & Jellen, 2013). Tyrimo rezultatai neparodė sąsajų tarp paauglių elgesio problemų ir kūrybiškumo. Galima manyti, kad probleminis elgesys gali užgožti kūrybiškumo raišką arba kad kūrybiški paaugliai nebūtinai turi elgesio problemų – jie gali kūrybiškai spręsti problemas.

Raktiniai žodžiai: elgesio problemos, kūrybiškumas, intelektas, asmenybės bruožai, paauglystė.

SUMMARY

Tamošauskaitė, E. (2025). *Relations among creativity and behavioral problems in 9th-10th grade students* (Master's thesis). Vilnius: Vilniaus university, 56 p.

Adolescents' behavioral problems are a challenging problem that can cause negative consequences for the adolescents themselves and the people around them. While creativity is a phenomenon that encourages the purposeful expression of behavioral problems. The aim of this work is to investigate the relations among creativity and behavioral problems in 9th-10th grade students, using intelligence and personality traits. The subjects – 61 adolescents ($M = 15,59$, $SD = 0,64$): 50 girls, 10 boys and 1 person who marked "other". All subjects were 9th-10th grade students studying at one Vilnius gymnasium. Adolescents' behavioral problems during the past half-year were assessed using Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) (Goodman, 1997). Personality traits – the Adolescents' Adjective Check List (Girdzijauskienė et al., n.d.). Reasoning abilities – Cattell's Fluid Intelligence Test (CFT 20-R) (Weiß, 2006). Creativity – Test for Creative Thinking – Drawing Production (TCT-DP) (Urban & Jellen, 2013). The results of the study showed that there are no relations among behavioral problems and creativity in adolescents. It can be assumed that behavioral problems can overshadow the expression of creativity and that creative adolescents do not necessarily have behavioral problems – they can solve problems creatively.

Keywords: behavioral problems, creativity, intelligence, personality traits, adolescence.

SVARBIAUSIOS SĄVOKOS

Elgesio problemos (angl. *behavioral problems*) – laikini elgesio sutrikimo lygio nesiekiantys elgesio ypatumai, trikdančys paauglių socialinę adaptaciją ir saviraišką (Bielskytė-Simanavičienė ir Paurienė, 2017).

Kūrybiškumas (angl. *creativity*) – gebėjimas sukurti naują, neįprastą, nelauktą ir kitiems naują prasmę suteikiantį rezultatą (Urban & Jellen, 2013).

Intelektas (angl. *intelligence*) – fluidinis intelektas (įgimtas), kuris priklauso nuo genetinių (biologinių) veiksnių, ir kristalizuotas intelektas (įgytas), kuris priklauso nuo aplinkos įtakos, mokymo(si) ir įgyjamos patirties (Cattell, 1963).

Asmenybės bruožai (angl. *personality traits*) – nekognityviniai veiksniai, apimantys įvairias savybes, kurios veikia mokymąsi mokykloje ir socialinį gyvenimą (Girdzijauskienė ir kt. n.d.).

Paauglystė (angl. *adolescence*) – žmogaus raidos laikotarpis, prasidedantis lytiniu brendimu (maždaug 10-12 metų) ir pasibaigiantis fiziologine ir neurobiologine branda, kuri tęsiasi mažiausiai iki 20 metų (Amerikos psichologų asociacija, n.d.).

PRATARMĖ

Gyvenant besikeičiančiame ir konkurencingame pasaulyje paauglių elgesio problemos ir sutrikimai tampa vis daugiau iššūkių keliančia problema. Probleminio elgesio apraiškos kelia neigiamų pasekmių ne tik patiems paaugliams (pvz., sutrinka paauglių adaptacija, prastėja akademiniai rezultatai, didėja elgesio sutrikimo atsiradimo tikimybė), bet ir jų aplinkoje esantiems žmonėms: jų tėvams (globėjams, rūpintojams), juos ugdantiems mokytojams ir didesnei Lietuvos visuomenės daliai (Barkauskienė ir kt., 2014). Oficialiosios statistikos portalo (2024) pateiktais duomenimis, 15-17 metų jaunuolių, turinčių psichikos ir elgesio sutrikimų, skaičius 2021 metais – 4774, 2022 metais – 5434. Iš šių skaičių galima matyti, kad 15-17 metų jaunuolių, turinčių psichikos ir elgesio sutrikimų, skaičius Lietuvoje didėja. Nors Lietuvoje ir nėra fiksuojamas elgesio problemų turinčių paauglių skaičius, tačiau tai nepaneigia esamos problemos, susijusios su elgesio sunkumų turinčiais paaugliais. Tad svarbu kalbėti apie elgesio problemų turinčius jaunuolius ir bandyti suprasti, kaip galima padėti šiems jaunuoliams išvengti neigiamų pasekmių, susijusių su elgesio problemomis.

Kūrybiškumas, kuris reiškiasi kaip gebėjimas kurti naujus ir originalius problemų sprendimus, gali būti svarbus probleminio elgesio raiškai. Šiame pasaulyje vyraujanti konkurencinga aplinka ir greita įvairių problemų sprendimų paieška skatina paauglius pasitelkti kūrybiškumą ir taip tikslingai prisitaikyti prie besikeičiančios aplinkos bei išreikšti savo probleminį elgesį per kūrybiškus sprendimus. Tačiau kūrybiškumas, kuris skatina vaikus nepriklausomai ir nekonformistiškai mąstyti, gali būti ir vienas iš paauglių probleminį elgesį skatinančių veiksnių, pvz., gali skatinti paauglių įsitraukimą į alkoholio vartojimą, nepaklusti įprastoms socialinėms normoms, o tai jau gali kelti neigiamas pasekmes ir patiems jaunuoliams. Tad kūrybiškumas gali būti svarbus probleminio elgesio raiškai ir tikslingam funkcionavimui šiame gyvenime.

Svarbų vaidmenį paauglių gyvenime atlieka ir intelektas bei asmenybės bruožai, kurie yra susiję su kūrybiškumu ir probleminiu elgesiu. Paauglių intelekto ir asmenybės bruožų skirtumai turi įtakos paauglių priimamiems problemų sprendimams ir elgesio apraiškoms. Pvz., aukštą intelektą ir kūrybiškumą turintys paaugliai gali tikslingiau patys save kontroliuoti ir taip priimti labiau apgalvotus problemų sprendimus (Isen et al., 2022), o aukšto kūrybiškumo ir žemo intelekto jaunuoliai stipriau konfliktuoja su pačiais savimi ir mokykla (Wallach & Kogan, cit. iš Beresnevičius, 2010). Tad kalbėti apie intelekto ir asmenybės bruožų svarbą probleminiam elgesiui ir kūrybiškumui svarbu, siekiant kryptingai dirbti su paaugliais ir padėti jiems išvengti neigiamų pasekmių.

Taigi, svarbu aiškintis paauglių probleminio elgesio ir kūrybiškumo sąsajas bei kas ką veikia – kūrybiškumas probleminį elgesį ar probleminis elgesys kūrybiškumą, atsižvelgiant į intelekto ir asmenybės bruožų svarbą, nes taip būtų galima parengti rekomendacijas kryptingam psichologiniam darbui su paaugliais ir jų probleminio elgesio apraiškomis.

1. ĮVADAS

1.1. Probleminis elgesys

Paauglių probleminis elgesys ir elgesio sutrikimai yra daug iššūkių kelianti problema didesnei Lietuvos visuomenės daliai. Anot Barkauskienės ir Zacharevičienės (2019), edukaciniame kontekste elgesio sunkumų turintys vaikai yra viena iš daugiausia iššūkių kelianti grupė švietimo pagalbos specialistams: psichologams, socialiniams pedagogams, specialiesiems pedagogams. Taip pat, anot Barkauskienės ir kitų bendraautorių (2014), vaikų probleminio elgesio apraiškos sukelia daug neigiamų padarinių ne tik patiems vaikams, bet ir artimiausiai jų socialinei aplinkai: tėvams (globėjams, rūpintojams), vaikus ugdantiems mokytojams ir didesnei Lietuvos visuomenės daliai. Svarbu kalbėti tiek apie paauglių elgesio problemas, tiek apie elgesio sutrikimus, todėl toliau apžvelgiama skirtis tarp elgesio sunkumų ir sutrikimų.

Elgesio sunkumai – tai laikini elgesio sutrikimo lygio nesiekiantys elgesio ypatumai, trikdančys paauglių socialinę adaptaciją ir saviraišką (paaugliai negali atsiskleisti, savęs išreikšti savo artimiausioje socialinėje aplinkoje) (Bielskytė-Simanavičienė ir Paurienė, 2017). Anot Barkauskienės ir Zacharevičienės (2019), svarbu į probleminį elgesį žiūrėti ne kaip į vienalytį, bet kaip į daugiamačį reiškinį. Kaip teigia šios autorės (2019), probleminis elgesys turi dvi dimensijas: 1) „atvira“ dimensija, kuri apibūdina agresyvų ir priešišką asocialų elgesį, pvz., dažnas mušimasis ir ginčijimasis, ir 2) „užslėpta“ dimensija, kuri apibūdina neagresyvų asocialų elgesį, pvz., taisyklių laužymas, vagystės, mokyklos nelankymas. Svarbu paminėti, kad elgesio problemos gali reikštis netinkamu elgesiu tam tikrose situacijose (pvz., mokykloje matematikos pamokų metu, per pertraukas) staigiais emocijų pokyčiais (pvz., džiaugsmas gali pereiti į agresyvų elgesį), žemu savęs vertinimu (Bielskytė-Simanavičienė ir Paurienė, 2017). Taigi, elgesio problemos yra laikini elgesio ypatumai, kurie trikdo paauglių adaptaciją.

Paauglių probleminį elgesį aiškina probleminio elgesio teorija (angl. *Problem Behavior Theory [PBT]*). Tai viena plačiausiai taikomų psichosocialinių teorijų, kurią pirmą kartą pasiūlė Richard Jessor 1960-ųjų pradžioje. Ši teorija aiškina, kodėl jaunuoliai turi elgesio problemų, tokių kaip rūkymas, alkoholio ir / ar narkotikų vartojimas, nusikalstamumas, mokyklos nelankymas ir pan. (Haydon et al., 2011). Probleminio elgesio teorijoje probleminis elgesys apibrėžiamas kaip elgesys, kuris yra nepageidaujamas suaugusiųjų visuomenėje, todėl bet koks elgesys gali būti laikomas „probleminiu elgesiu“, priklausomai nuo konteksto, kuriame tas elgesys pasireiškia (Haydon et al., 2011). Taip pat probleminio elgesio teorija yra grindžiama tuo, kad probleminis elgesys atsiranda dėl sąveikos tarp rizikos veiksnių (pvz., tėvų alkoholio vartojimas, skurdas, žemas pasitikėjimas savimi) ir apsauginių veiksnių (pvz., aukštas intelektas, tėvų parama, domėjimasis ir įsitraukimas į paauglio

gyvenimą) (Jessor, 1991). Veikiant rizikos veiksniams atsiranda elgesio sutrikimo rizikos tikimybė, o jei rizikos veiksnių yra daug, psichosocialinių problemų tikimybė padidėja (Barkauskienė ir Zacharevičienė, 2019). Apsauginiai veiksniai užtikrina pozityvios raidos galimybes ir atlieka papildomą, netiesioginį vaidmenį – jie sušvelnina rizikos veiksnių poveikį (Jessor, 1991). Taip pat teigia ir Sroufe (cit. iš Barkauskienė ir Zacharevičienė, 2019) – apsauginiai veiksniai atremia rizikos veiksnių poveikį. Taigi, pagal probleminio elgesio teoriją, probleminio elgesio samprata priklauso nuo konteksto, kuriame šis elgesys reiškiasi, ir nors rizikos veiksniai didina probleminio elgesio tikimybę, apsauginiai veiksniai tą tikimybę gali sumažinti.

Elgesio sutrikimai, pagal Lietuvos Respublikos (toliau – LR) švietimo ir mokslo ministro, LR sveikatos apsaugos ministro ir LR socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymą (2011 m. liepos 13 d. Nr. V-1265/V-685/A1-317), yra apibūdinami kaip „heterogeniška grupė sutrikimų, pasireiškiančių elgesio reakcijomis, ryškiai besiskiriančiomis nuo įprastų amžiaus, kultūros ir etinių normų bei išreikštu nedėmesingumu, impulsyvumu ar / ir prasta elgesio reguliacija“. Šiame įstatyme taip pat nurodoma, kad elgesio sutrikimai: 1) nėra tik laikini; 2) nuolat pasireiškia ne mažiau, nei dviejose skirtingose srityse; 3) nepasiduoda intervencijoms, taikomoms bendrojo ugdymo(si) aplinkoje. Dar šiame įstatyme yra nurodoma, kad elgesio sutrikimai pasireiškia „pasikartojančiu ir nuolatiniu kitų teises pažeidžiančiu, agresyviu ir provokuojančiu, įžūliu elgesiu.“ Taigi, elgesio sutrikimai yra nuolat pasikartojančios elgesio reakcijos, kurios stipriai skiriasi nuo įprastos to amžiaus vaikų raidos.

Toliau yra svarbu aptarti, kaip randasi ir reiškiasi paauglių elgesio problemos ir sutrikimai. Anot Barkauskienės ir Zacharevičienės (2019), elgesio sunkumai pradeda reikštis 10-12 gyvenimo metais. Paauglystėje neagresyvios, socialiai nepriimtinos elgesio formos (pvz., melavimas, vagystės, alkoholio ir / ar narkotinių medžiagų vartojimas) stiprėja, o agresyvus, asocialus elgesys (pvz., žiaurus elgesys su gyvūnais) mažėja (Barkauskienė ir Zacharevičienė, 2019). Bielskytė-Simanavičienė ir Paurienė (2017) išskiria 4 pagrindinius elgesio sunkumus ir sutrikimus lemiančius veiksniai: 1) biologiniai sutrikimai (pvz., smegenų pakitimai), kurie sukelia psichikos ir socialines problemas, kurios prisideda prie elgesio problemų ir / ar sutrikimų atsiradimo; 2) patologiniai santykiai šeimoje, t. y. tėvų dėmesio stoka, fizinis, seksualinis, psichologinis smurtas šeimoje, nestabilūs, nuolat kintantys tėvų reikalavimai; 3) neigiamos patirtys mokykloje, pvz., kai jaunuoliai nuolat patiria iš kitų mokinių ir / ar mokytojų atstumiantį ir žeminantį elgesį, kai mokytojai yra nejautrūs paauglių poreikiams, vyrauja neadekvačios, prieštaringos taisyklės, ir 4) neigiama kultūrinė ir socialinė įtaka, pvz., nepilnamečių mamų, daugiavaikių šeimų ir skurdžiai augančių vaikų gausėjimas (Bielskytė-Simanavičienė ir Paurienė, 2017). Taip pat, anot Zahatňanská ir Nagy (2020), elgesio problemos atsiranda, kai mokinių ugdymui(si) trūksta tinkamų paskatinimų, modelių ir / ar metodų, formuojančių pageidaujamą elgesį ir įgūdžius, arba ugdymas vyksta naudojant netinkamus modelius ir / ar metodus. Todėl, anot Zahatňanská ir Nagy (2020), mokiniai neišsiugdo tinkamų įpročių ir

pageidaujamo elgesio, pradeda reikštis mokinių adaptacijos problemos. Taigi, elgesio sunkumų ir sutrikimų atsiradimo priežastys yra kompleksinės, kurios gali apimti biologinius sutrikimus, patologinius santykius šeimoje, sunkius patyrimus mokykloje, neigiamą kultūrinę ir socialinę įtaką bei tinkamų modelių nebuvimą.

Svarbu paminėti ir tai, kad probleminis paauglių elgesys gali turėti ne tik save žalojančią, bet ir tapatybės paieškos bei adaptacinę funkcijas. Kaip teigia Moffitt (cit. iš Barkauskienė ir Zacharevičienė, 2019), paauglystėje prasidedantis reikštis probleminis elgesys gali būti maištavimas, kurį pasitelkdami paaugliai pradeda ieškoti savo tapatumo ir savasties, tik tam pasirenka neadaptyvų kelią, pvz., nepaklūsta visuomenės normoms, pradeda vartoti alkoholį taip žalodami patys save. Kadangi paaugliams yra būdingas jaunatviškas maksimalizmas, nepriklausomas mąstymas ir aštrių pojūčių paieškos, todėl svarbu iš karto nepatologizuoti paauglių elgesio, o stebėti ir kalbėtis su pačiais paaugliais (Barkauskienė ir Zacharevičienė, 2019). Taip pat kai kurie paauglių elgesio sunkumai gali būti jų adaptacijos sudėtingomis sąlygomis, pvz., gyvenimo skurde, prosocialių bendraamžių atstūmimo, pasekmės (Barkauskienė ir Zacharevičienė, 2019). Taigi, atsižvelgiant į tai, svarbu matyti platų probleminio elgesio kaip daugiamatį reiškinį – elgesio problemos gali reikštis dėl saviraiškos siekio, taip pat dėl tikslo adaptuotis prie sunkių gyvenimo sąlygų.

Galiausiai, kaip teigia Bielskytė-Simanavičienė ir Paurienė (2017), elgesio problemos gali būti išspręstos laiku ir išvengta neigiamų pasekmių, jeigu nedelsiant suteikiama tikslinga ir kokybiška pagalba, kurią apima švietimo pagalbos specialistų pagalba, taip pat pačių tėvų įsitraukimas į paauglio ugdomąjį procesą. Panašiai teigia ir Barkauskienė ir Zacharevičienė (2019) – svarbi ankstyvoji paauglių probleminio elgesio identifikacija ir intervencija, nes tai gali apsaugoti paauglius nuo elgesio sutrikimo atsiradimo. Jeigu šie ankstyvieji elgesio sunkumai nėra koreguojami, tikimybė, kad jie taps rimtomis elgesio problemomis, pvz., peraugs į agresiją, kitą socialiai nepriimtina elgesį, yra pakankamai didelė (Barkauskienė ir Zacharevičienė, 2019). Taigi, tikslinga ir kokybiška pagalba yra būtina, reaguojant į paauglių probleminį elgesį, taip siekiant apsaugoti paauglius nuo neigiamų padarinių pasireiškimo.

Toliau pereinama prie kūrybiškumo reiškinio, nes svarbu svarstyti, ar ir kaip probleminis elgesys susijęs su kūrybiškumu. Yra mokslinių tyrimų, kuriuose randama, kad vaikų ir paauglių, turinčių elgesio problemų, kūrybiškumas yra didesnis, nei neturinčių (pvz., Lüdeke et al., 2020). Galima manyti, kad kūrybiškumas yra vienas iš saviraiškos būdų, kai paaugliai pasitelkdami nepriklausomą mąstymą bei nepaklūsdami vyraujančioms socialinėms normoms (o tai neretai visuomenėje gali būti vertinama kaip probleminis elgesys), gali eiti savirealizacijos keliu. Taigi, toliau apžvelgiamas kūrybiškumo reiškinys.

1.2. Kūrybiškumas

Kūrybiškumas yra daugialypis ir sudėtingas reiškinys, į kurį telpa daug skirtingų kūrybiškumą apibūdinančių komponentų. Todėl, anot Kaufman ir Glăveanu (2021) yra reikalingi geri ir aiškūs kūrybiškumo apibrėžimai ir teorijos, kurios siūlytų, kaip suprasti kūrybiškumą, kokie komponentai kūrybiškumui yra svarbūs. Anot Urban ir Jellen (2013), kūrybiškumas – gebėjimas sukurti naują, neįprastą, nelauktą ir kitiems naują prasmę suteikiantį rezultatą. Šį apibrėžimą galima papildyti kitais komponentais, pvz., perspektyva, humoru arba piešinio afektyvumu, netradiciškumu, nestereotipiniu fragmentų naudojimu (Urban & Jellen, 2013), estetika ir autentiškumu (Kaufman & Glăveanu, 2021). Taigi, kūrybiškumas yra kompleksiškas reiškinys, kuris apima daug skirtingų komponentų. Toliau apžvelgiamos kūrybiškumo teorijos, kuriomis bandoma paaiškinti kūrybiškumo kompleksiskumą.

Joy Paul Guilford – amerikiečių psichologas ir tyrėjas – Amerikos psichologų asociacijos kongrese pirmą kartą 1950-aisiais metais išskyrė kūrybiškumą kaip atskirą reiškinį. Šio psichologo darbai pastūmėjo pradėti tirti kūrybiškumą kaip atskirą mokslo objektą ir kitus tyrėjus (Beresnevičius, 2010). Guilford (1956) kūrybiškumą apibrėžė kaip divergentinį mąstymą, reiškiantį gebėjimą sugalvoti naujų ir originalių sprendimo būdų vienai problemai, ir išskyrė 4 kūrybiškumo veiksnius: mąstymo sklandumą, originalumą, lankstumą ir detalumą. Taip pat Guilford (1956) pabrėžė, kad divergentinis mąstymas yra priešingybė konvergentiniam mąstymui, kuris yra logiškesnis ir mažiau lankstus procesas. Kūrybiškas mąstymas, kaip ir problemų sprendimas (daugeliu atvejų jie gali persidengti), priklauso nuo daugelio veiksnių derinių (Guilford, 1956). Nors tam tikri veiksniai, pvz., mąstymo sklandumas, santykinai yra svarbesni kūrybiškumo reiškiniui, dažnai svarbūs ir kiti veiksniai, kurie nėra akivaizdžiai susiję su kūrybiškumu (Guilford, 1956). Taigi, Guilford kūrybiškumą apibrėžė kaip divergentinį mąstymą, kuris apima mąstymo sklandumą, originalumą, lankstumą ir detalumą.

Apžvelgiant toliau kūrybiškumą kaip daugialypį reiškinį, Ellis Paul Torrance – amerikiečių psichologas – remdamasis Guilford darbais apie kūrybiškumą, sukūrė Kūrybiško mąstymo testus (angl. *Torrance Tests of Creative Thinking [TTCT]*), kurie matuoja tiriamųjų mąstymo sklandumą, lankstumą, originalumą ir detalumą (Beresnevičius, 2010). Torrance 1987-aisiais metais kūrybišką mąstymą apibūdino kaip procesą, kurio metu: 1) ieškoma neapibrėžtumų, problemų ir neįprastų dalykų; 2) formuluojamos hipotezės, keliami klausimai – ieškoma sprendimų; 3) įvertinamos ir tikrinamos iškeltos hipotezės ir klausimai; 4) jei reikia, pakartotinai tikrinami sprendimai apie problemas ir neįprastus dalykus, ir 5) skelbiami rezultatai (Beresnevičius, 2010). Taip pat Torrance išskyrė tokias kūrybiško asmens savybes: jautrumą problemoms, originalumą, išradingumą, keistumą ir naudingumą (Beresnevičius, 2010). Taigi, Torrance kūrybiškumą apibūdino kaip sprendimų

ieškojimą į problemas, formuluojant hipotezes, įvertinant ir tikrinant jas, išvelgiant tų hipotezių trūkumus ir priimant sprendimus.

Kūrybiškumo potencialui vertinti gali būti pasitelkiamas Piešimo testas kūrybiškam mąstymui (angl. *Test for Creative Thinking – Drawing Production [TCT-DP]*) (Urban & Jellen, 2013), kuris remiasi Kūrybiškumo komponentų modeliu (Urban, 1995). Anot Urban (1995), kūrybiškumas yra hipotetinis konstruktas. Tai yra asmens demonstruojamas potencialas, kuris apima žmogaus mąstymą, elgesį ir darymą (veiklą) (Urban, 1995). Šios ypatingos asmens veiklos rezultatas yra naujas, inovatyvus produktas, kurį kiti asmenys suvokia kaip prasmingą ir reikšmingą (Urban, 1995). Kūrybiškumo komponentų modelis aiškina kūrybiškumą kaip kompleksinį konstruktą ir procesą, kuris apima tiek kognityvinį, tiek asmenybės aspektus (Urban, 1995). Šiame modelyje yra išskiriami 3 kognityvinį aspektą apibūdinantys komponentai: divergentinis mąstymas ir veikla; bendros žinios ir samprotavimas; specifinės žinios ir įgūdžiai (Urban, 1995). Taip pat šiame modelyje yra išskiriami 3 asmenybės aspektą aiškinantys komponentai: susitelkimas ir atsidavimas užduočiai; motyvai ir motyvacija; atvirumas ir neapibrėžtumo tolerancija (Urban, 1995). Šiame modelyje kognityvinis ir asmenybės aspektų komponentai apima ir subkomponentus. Asmenybės aspekto motyvų ir motyvacijos komponentas turi subkomponentą nekonformistinis elgesys ir nepriklausomas mąstymas (Urban, 1995), kuris ir yra tyrinėjamas šiame darbe. Svarbu paminėti, kad, anot Urban ir Jellen (2013), nė vienas komponentas ir subkomponentas pats savaime nėra pakankamas ar „atsakingas“ už visą asmens kūrybiškumą. Kūrybiškumo procese komponentai ir subkomponentai veikia kaip sistema (Urban & Jellen, 2013). Todėl ir Piešimo teste kūrybiškam mąstymui yra išskiriama 14 kūrybiškumo vertinimo kategorijų, kurios apibūdina kūrybiškumo konstruktą. Šios kategorijos plačiau apžvelgiamos šio darbo Metodikos dalyje. Apibendrinant galima teigti, kad Kūrybiškumo komponentų modelis aiškina kūrybiškumą kaip kompleksinį reiškinį, kuris apima tiek kognityvinį, tiek asmenybės aspektų komponentus bei subkomponentus.

Išvelgiant į realų gyvenimą, gali kilti klausimas – kaip kasdieniame gyvenime yra vertinamas asmens kūrybiškumas? Yra tyrėjų, kurie atsižvelgia ne tik į kūrybiškumo testų rezultatus norėdami įvertinti asmens kūrybiškumą, bet ir į asmens atliekamas kūrybiškas veiklas kasdieniame gyvenime. Kaip teigia Diedrich ir kolegos (2018), vertinant kūrybiškumą realiame gyvenime yra svarbu atsižvelgti į viešą pripažinimo lygį (asmeniniai vs. vieši pripažinimai) ir į sritį, kurioje yra įgytas pripažinimas (pvz., rankdarbiai vs. literatūra). Anot Kaufman ir Beghetto (2009), dauguma kūrybiškumo tyrėjų paprastai pasirenka vieną iš dviejų tyrinėjimo krypčių: kasdienį kūrybiškumą (dar vadinamą „mažuoju C“ [angl. „*little-c*“]), kuris būdingas beveik visiems žmonėms (pvz., originalių dovanų kūrimas, šalikų mezgimas), arba kūrybiškumą, kuris nusako žymių kūrėjų pasiekimus (dar vadinamą „didžiuoju C“ [angl. „*Big-C*“]) (pvz., pripažinimai už nuopelnus visuomenei). Todėl šie autoriai (2009) siūlo platesnį požiūrį į kasdienio kūrybiškumo reiškimąsi – Keturių C kūrybiškumo

modelį, t. y. 4 kūrybiškumo lygius: prieš tai du paminėtus ir „mini-c“ – individualų / asmeninį kūrybiškumą, t. y. naujų ir asmeniškai svarbių patirčių, įvykių interpretaciją (pvz., ketvirtos klasės mokinys mokymasis apie planetas gali turėti unikalių ir asmeniškai reikšmingų įžvalgų, kodėl Plutonas (ne)turėtų būti laikomas planeta), bei „Pro-c“ – profesinį kūrybiškumą, kuris reikalauja profesinio lygio žinių (pvz., norint išleisti muzikos albumą). Taigi, Keturių C kūrybiškumo modelis išskiria 4 kūrybiškumo lygius – nuo asmeniško požiūrio į savo patirtis ir įvykius bei jų interpretaciją iki didelių ir svarbių nuopelnų visai visuomenei.

Apibendrinant galima sakyti, kad kūrybiškumas yra daugialypis ir sudėtingas reiškinys, kuris apima daug skirtingų kūrybiškumą apibūdinančių komponentų, priklausomai nuo kūrybiškumą aiškinančios teorijos. Ir nors esama daug kūrybiškumo reiškinio aiškinimų per mokslinių teorijų prizmę bei daug bandymų „išmatuoti“ asmens kūrybiškumą įvairiais instrumentais, tačiau yra ir bandymų kūrybiškumo reiškinį matyti ir per asmens kasdienio gyvenimo veiklas.

Toliau pereinama prie intelekto konstrukto, nes svarbu svarstyti, ar ir kaip intelektas gali būti svarbus probleminio elgesio ir kūrybiškumo sąsajai. Mokslinėje literatūroje galima rasti, kad intelektiniai gebėjimai yra svarbūs kūrybiškumo ir probleminio elgesio reiškimui. Pvz., vieni tyrėjai randa vidutinę teigiamą sąsają tarp intelekto ir kūrybiškumo (Nusbaum & Silvia, cit. iš Desmet et al., 2021). O kiti tyrėjai, pvz., Isen ir kolegos (2022) teigia, kad didesnių intelektinių gebėjimų turintys asmenys geriau įvertina įvairių, viena kitai prieštaraujančių nuomonių privalumus ir trūkumus, todėl jų mąstymas yra netradiciškesnis ir kūrybiškesnis, o tai neretai visuomenėje gali būti suprantama kaip probleminio elgesio išraiška. Taigi, todėl toliau yra apžvelgiamas intelekto konstruktas.

1.3. Intelektas

Žmonės skiriasi savo intelektu nuo labai žemo iki labai aukšto. Intelektas yra daugialypis konstruktas, todėl intelekto apibrėžimo problema yra panaši į kūrybiškumo apibrėžimo problemą, kai intelektą ir kūrybiškumą tyrinėjantys mokslininkai negali prieiti prie vieno konkretaus šių reiškinių apibrėžimo. Todėl jau Hans Jürgen Eysenck – Vokietijoje gimęs britų psichologas – sakė, kad intelektą yra lengviau išmatuoti, nei pasakyti, kas tai yra, todėl dažnai intelektas psichologijoje yra susijęs su psichometrinėmis procedūromis, testavimu (Paulauskas, 1995). Todėl yra reikalingi aiškūs intelekto apibrėžimai ir teorijos, kurios siūlytų, kaip suprasti intelektą ir kokie komponentai intelektui svarbūs.

Galima kelti klausimą, kodėl yra svarbu kalbėti apie intelektą. Apie intelektą yra svarbu kalbėti, nes intelektas turi reikšmingos įtakos kūrybiškumo (Desmet et al., 2021) ir probleminio elgesio raiškai (Isen et al., 2022). Intelektas išlieka svarbus sociopolitinių nuostatų prognozavimo veiksnys (Hodson, cit. iš Isen et al., 2022). Pvz., anot Festinger (cit. iš Isen et al., 2022), socialines normas

pažeidžiantys asmenys greičiausiai pritaris sociopolitinėms nuostatomis, kuriose pabrėžiama asmens autonomija ir siekis mažinti socialinę kontrolę, kuria visuomenėje yra palaikoma tvarka. Todėl dogmatinis mąstymas (metafizinis abstraktus mąstymas, kuris nereikalauja įrodymų) gali būti patrauklus asmenims, kurie turi žemesnius intelektinius gebėjimus (Isen et al., 2022). Priešingai, teigiama, kad didesnių intelektinių gebėjimų asmenys geriau įvertina įvairių, viena kitai prieštaraujančių pozicijų privalumus, todėl atsiranda kultūrinis ir moralinis reliatyvizmas (t. y. netradiciniai įsitikinimai) (Isen et al., 2022). Taigi, intelektas yra susijęs su kūrybiškumo ir probleminio elgesio raiška bei įsitikinimais, turimomis nuostatomis.

Toliau yra svarbu aiškintis, kas yra intelektas ir kokia teorija intelektą galėtų paaiškinti. Čia galima atsigręžti į amerikiečių psichologą Raymond B. Cattell, kuris 1971-aisiais metais paskelbė hierarchinės intelekto struktūros teoriją – fluidinio ir kristalizuoto intelekto teoriją (Paulauskas, 1995). Cattell (1971) g faktorių (bendrą intelektą) padalijo į du specifinius faktorius: fluidinį intelektą (g_f) ir kristalizuotą intelektą (g_c) (Paulauskas, 1995). Kristalizuotas intelektas yra išmoktas, t. y. jis apima įgytas žinias (Paulauskas, 1995). Fluidinis intelektas yra įgimta kūrybinė jėga, kuri nepriklauso nuo patirties ir išmokimo (Paulauskas, 1995). Fluidinis ir kristalizuotas intelektas bendroje populiacijoje pagal amžių skiriasi: fluidinis intelektas savo piką pasiekia 14-15 gyvenimo metais, o kristalizuotas intelektas didėja iki 18 ar net iki 28 metų, priklausomai nuo mokymo(si) laikotarpio konkrečioje kultūroje (Cattell, 1963). Siekiant atkreipti dėmesį, kad intelektas yra daugialypis konstruktas, Cattell fluidinio ir kristalizuoto intelekto koncepciją papildė triadine gebėjimų („trys viename“) teorija ir išskyrė 3 pagrindinius gebėjimų komponentus: 1) pajėgumą (angl. *capacity*), kuris apima psichikos procesų greitį, sklandumą ir mechaninę atmintį ir yra susijęs su fluidiniu intelektu; 2) lokalinius gebėjimus (angl. *provincials*), kurie apima vaizdinės ir garsinės percepcijos gebėjimus, motorinį tikslumą ir jie yra šalia tiek fluidinio, tiek kristalizuoto intelekto, ir 3) tarpinius, instrumentinius gebėjimus (angl. *agencies*), kurie apima bendrą supratimą, verbalinį supratimą ir panašius gebėjimus ir kurie yra susiję su kristalizuotu intelektu (Paulauskas, 1995). Taigi, Cattell bendrą intelektą padalino į 2 faktorius – fluidinį ir kristalizuotą intelektą – bei šią koncepciją papildė triadine gebėjimų teorija, kuri apima intelekto pajėgumą, lokalinius ir tarpinius gebėjimus.

John Leonard Horn – mokslininkas, kognityvinis psichologas – neigė g faktoriaus, kuris yra viso žmogaus intelekto simbolis, egzistavimą (Canivez & Youngstrom, 2019). Tai paskatino atsirasti Horn-Cattell išplėstinei g_f - g_c teorijai, kuri apima aštuonis plačius gebėjimų faktorius: akultūracijos žinias (kristalizuotą intelektą) (g_c), fluidinį samprotavimą (g_c), trumpalaikę atmintį (g_{sm}), ilgalaikę atmintį (g_{lm}), apdorojimo greitį (g_s), vizualinį apdorojimą (g_v), garsinį apdorojimą (g_a) ir kiekybines žinias (g_q). Kristalizuotas intelektas apima verbalinį supratimą, problemų matymą, silogistinį samprotavimą, verbalinį užbaigimą, elgesio ryšius, mechanines žinias, bendrą informaciją (Canivez & Youngstrom, 2019). Fluidinis intelektas apima indukcinį samprotavimą, bendrą samprotavimą,

figūrinius ryšius, semantinius ryšius, koncepcijos formavimą (Canivez & Youngstrom, 2019). Šis Horn-Cattell išplėstins g_f - g_c modelis tapo vienu iš pagrindų šiuolaikinių intelekto testų plėtojimui ir naudojimui moksliniuose tyrimuose. Taigi, Horn-Cattell išplėstinė g_f - g_c teorija apima aštuonias bendras dimensijas, kurios yra tarpusavyje susijusios ir svarbios intelekto konstruktui.

Apibendrinant galima sakyti, kad, remiantis Cattell fluidinio ir kristalizuoto intelekto teorija ir Horn-Cattell išplėstiniu g_f - g_c modeliu, intelektas yra daugialypis konstruktas, apimantis tiek įgimtą mąstymą (fluidinis intelektas), tiek įgytą mąstymą (kristalizuotas intelektas). Galiausiai, fluidinis ir kristalizuotas intelektas kartu lemia asmens gebėjimą prisitaikyti ir veikti įvairiose gyvenimo srityse ir situacijose.

Toliau pereinama prie aiškinimosi, ar ir kaip asmenybės bruožai susiję su probleminiu elgesiu ir kūrybiškumu. Eggermont su kolegomis (2023) teigia, kad elgesio problemos yra susijusios su asmenybės sutrikimu, todėl paaugliai, kurie ankstyvojoje paauglystėje turėjo didelį probleminio elgesio išreikštumo lygį, viduriniojoje paauglystėje reikšmingai pasižymėjo sutrikusiu tapatumu – sutrikusia asmenybės bruožų raiška. Tai rodo, kad elgesio problemos gali trukdyti asmenybės bruožų raiškai ir dėl to paaugliams gali būti sunkiau išreikšti save, savo kūrybiškumą. Taigi, toliau aptariama asmenybės bruožų samprata.

1.4. Asmenybės bruožai

Paauglystė yra svarbus raidos laikotarpis, per kurį vyksta daug asmenybės formavimąsi lemiančių pokyčių ir iššūkių. Paauglystėje vyksta fizinių savybių pokyčiai, savo tapatybės paieška ir integracija, pasirengimas suaugusio žmogaus vaidmenims (Israel et al., 2023). Todėl svarbu gilintis į asmenybės ir jos bruožų raidą paauglystės laikotarpiu, nes, anot Benzi ir kolegų (2023), taip galima nustatyti rizikos ir apsauginius veiksnius, kurie gali didinti arba mažinti asmenybės funkcionavimo sunkumų atsiradimo tikimybę, ir taip planuoti intervencijas. Taigi, paauglystė yra svarbus raidos laikotarpis, susijęs su dinamiškais asmenybės formavimosi pokyčiais, todėl toliau apžvelgiami asmenybės ir jos bruožų apibrėžimai.

Mokslinėje literatūroje galima rasti įvairių asmenybės ir jos bruožų apibrėžimų. Amerikos psichologų asociacija (n.d.) asmenybę apibūdina kaip „ilgalaikę savybių ir elgesio konfigūraciją“, kuriai įtakos turi biologiniai, socialiniai ir psichologiniai veiksniai, tokie kaip fizinis brendimas, ankstyvasis mokymas(is), tapatinimasis su reikšmingais asmenimis ir grupėmis, priskirti socialiniai vaidmenys. Kiti autoriai (Roberts & Mroczek, cit. iš Israel et al., 2023) asmenybę apibrėžia kaip santykinai patvarius žmogaus mąstymo, jausmų ir elgesio modelius, tačiau pasižyminčius gana dideliu nestabilumu ir kintamumu tam tikrose raidos trajektorijose, pvz., paauglystėje. O asmenybės bruožai Girdzijauskienės ir bendraautorių (n.d.) apibrėžiami kaip nekognityviniai veiksniai,

apimantys daug įvairių savybių, kurie veikia mokymąsi mokykloje ir socialinį gyvenimą. Didžiojo penketo asmenybės bruožų teorija (angl. *Big Five Personality Traits Theory*) asmenybę apibūdina remiantis Didžiojo penketo (angl. *Big Five*) bruožais, t. y. ekstrasversija, sutarumu, sąmoningumu, neurotiškumu ir atvirumu (Vicentini et al., 2025). Šie bruožai padeda paaiškinti individualius skirtumus ne tik tarp suaugusiųjų, bet ir tarp vaikų bei paauglių (Vicentini et al., 2025). Taigi, asmenybė ir jos bruožai turi skirtingų apibrėžimų mokslinėje literatūroje, tačiau pagrindiniai bruožai, kurie išryškėja, yra patvarumas, stabilumas, tačiau tam tikrose raidos trajektorijose, tokiose kaip paauglystė, – ir dinamiškumas, kintamumas.

Toliau svarbu aptarti, kaip vyksta pačios asmenybės ir jos bruožų raida. Kaip teigia De Moor ir kolegos (2023), asmenybė vystosi visą gyvenimą, tačiau labiausiai ji vystosi paauglystėje ir jaunystėje. Anot Girdzijauskienės ir bendraautorių (n.d.), asmenybės raida dažniausiai apibūdinama, atsižvelgiant į asmenybės bruožų nuoseklumą. Ir nors vis dar yra manoma, kad asmenybės bruožai yra stabilūs visą gyvenimą, mokslinėje literatūroje aptinkama, kad žmogaus asmenybė ir jos bruožai keičiasi ir kad šie pokyčiai ypač ryškūs paauglystėje (Leung, 2020). Anot De Moor (2023), paauglystės laikotarpiu jaunuoliai turi prisitaikyti prie daugelio asmeninių ir aplinkos pokyčių, dėl kurių gali keistis jų asmenybės bruožų dinamika, t. y. vieni bruožai labiau išryškėti, sustiprėti, kiti – susilpnėti. Kaip teigia Hill ir Edmonds (2017), paaugliams bręstant, jų asmenybės bruožai keičiasi, tačiau šie procesai sąlygoja nuoseklesnę ir stabilesnę asmenybę paauglystės pabaigoje. Vadinasi, asmenybės ir jos bruožų raida sparčiausiai vyksta paauglystėje ir jaunystėje. Ir nors asmenybės bruožų raidai būdinga dinamika, kartu jai būdingas ir nuoseklumas.

Toliau yra svarbu kalbėti ir apie kontekstinį veiksnių – mokyklą, kuri gali prisidėti prie asmenybės bruožų pokyčių. Kaip teigia Ashmitha ir Annalakshmi (2022), raidos metu vyksta nuolatinė asmens ir aplinkos (pvz., mokyklos) sąveika. Anot Israel ir kolegų (2023), mokykla – tai vieta, kur paaugliai praleidžia daug laiko ir susiduria su naujomis patirtimis, įvairiais iššūkiais ir visuomenės lūkesčiais, pvz., gerai mokytis ir kartu rasti savo vietą bendruomenėje. Panašiai rašo ir Tetzner su bendraautoriais (2023) – mokyklos kontekstas yra vienas pagrindinių paauglių raidos kontekstų, kuris, kaip manoma, padeda formuoti individualioms savybėms paauglystėje (Israel et al., 2023). O Hill ir Edmons (2017) teigia, kad mokykla kaip kontekstinis veiksnys atlieka svarbų vaidmenį vystantis Didžiojo penketo asmenybės bruožams, ypač sąmoningumui. Taigi, mokykla yra svarbus kontekstinis veiksnys, kuris prisideda prie asmenybės bruožų formavimosi pokyčių.

Didžiojo penketo asmenybės bruožų teorija yra viena žymiausių ir plačiausiai taikomų teorijų, apibūdinančių asmenybę ir jos bruožus. Šiomis dienomis vartojamą terminą „Didysis penketas“ pasiūlė amerikiečių psichologas Lewis Goldberg 1981-aisiais metais, pagal kurį asmenybę galima apibūdinti penkiais pagrindiniais bruožais: ekstrasversija, sutarumu, sąmoningumu, neurotiškumu ir atvirumu (Vicentini et al., 2025). Šie penki bruožai buvo apibūdinti kaip „didieji“, nes jie atspindi

plačias pirmosios eilės dimensijas, kurias galima išskirti į įvairius konkretesnius antrosios eilės aspektus (Goldberg, cit iš Vicentini et al., 2025). Pvz., ekstraversija yra skaidoma į visuomeniškumo, asertyvumo ir aktyvumo aspektus; atvirumas – į intelektualumo, estetiškumo, vaizduotės / kūrybiškumo ir avantiūrizmo aspektus (John et al., cit. iš Vicentini et al., 2025). Remiantis De Moor ir kolegų (2023) straipsniu, su amžiumi asmenys įgyja aukštesnį sąmoningumo, sutarumo ir atvirumo patirčiai bei žemesnį neurotiškumo lygį, o tai galima stebėti ir paauglystės laikotarpiu. Borghuis ir bendraautoriai (2017) analizuodami longitudinalinio tyrimo duomenis rado, kad vaikinų ir merginų sutarumo ir merginų sąmoningumo rodikliai šiek tiek, bet reikšmingai didėja nuo 13 iki 22 metų (Borghuis et al., 2017). Taip pat buvo nustatyta, kad viduriniojoje paauglystėje kai kurie asmenybės bruožai laikinai „subręsta“ – padidėja neurotiškumas ir sumažėja atvirumas patirčiai, sąmoningumas ir sutarumas (Borghuis et al., 2017). Taigi, Didžiojo penketo asmenybės bruožų dinamika paauglystėje keičiasi – įgyjamas aukštesnis sąmoningumo, sutarumo ir atvirumo patirčiai lygis bei žemesnis neurotiškumo lygis.

Toliau šiame darbe remiamasi Būdvardžių sąrašu (angl. *The Adjective Check List [ACL]*), kuris, anot Girdzijauskienės ir kolegų (n.d.), yra vienas žinomiausių instrumentų. Šio sąrašo pradininkai – amerikiečių psichologai Harrison G. Gough ir Alfred B. Heilbrun. Kaip teigia Itzhar-Nabarro ir bendraautoriai (2009), Būdvardžių sąrašas yra gerai ištirtas ir lengvai naudojamas asmenybės bruožų nustatymo testas. Jis apima platų taikymo spektrą ir gali nustatyti konkrečių paauglių asmenybės bruožų pokyčius laikui bėgant (Itzhar-Nabarro et al., 2009). Kaip rašo Girdzijauskienė su bendraautoriais (n.d.), iš kitų asmenybės tiriančių instrumentų „Būdvardžių sąrašą išskiria ypatumas, kad jis sudaromas nesiremiant konkrečia asmenybės teorija.“ Šis sąrašas yra „pagrįstas asmenybės apibūdinimu kasdienine šnekamąja kalba ir dažniausiai bendravimui vartojamais žodžiais“ (Girdzijauskienė ir kt., n.d.). Lietuviškoji Būdvardžių sąrašo versija susideda iš 50 porų būdvardžių, kurie sudaro 3 skales, vertinančias atvirumo patirčiai, ekstraversijos ir geranoriškumo bruožus (Girdzijauskienė ir kt., n.d.). Atkreiptinas dėmesys, kad geranoriškumo bruožas apjungia iš Didžiojo penketo šiuos asmenybės bruožus: sutarumą (dosnumą, šiltumą, palankumą) ir sąmoningumą (organizuotumą, kruopštumą) (Girdzijauskienė ir kt., 2009). Lietuviškojo būdvardžių sąrašo versija detaliau apibūdinama šio darbo Metodikos dalyje. Taigi, Būdvardžių sąrašas yra vienas žinomiausių instrumentų, kuris yra universalus ir lengvai paauglių suprantamas.

Apibendrinant galima teigti, kad paauglystė yra svarbus raidos laikotarpis, susijęs su dinamiškais asmenybės formavimosi pokyčiais ir iššūkiais. Ir nors asmenybės bruožų vystymuisi būdingi svyravimai, tačiau kartu bruožų nuoseklumas ir stabilumas paauglystėje yra linkęs laipsniškai didėti, t. y. įgyjamas aukštesnis sąmoningumo, sutarumo ir atvirumo patirčiai lygis bei žemesnis neurotiškumo lygis. Galiausiai, Būdvardžių sąrašas yra vienas populiariausių instrumentų, kuriuo

šiuo darbe tiriami paauglių asmenybės bruožai, nes yra universalus ir lengvai suprantamas paaugliams.

1.5. Probleminio elgesio, kūrybiškumo, intelekto ir asmenybės bruožų sąsajos

Toliau svarbu aiškintis, ar ir kaip **kūrybiškumas** ir **probleminis elgesys** yra susiję. Lüdeke ir bendraautorių (2020) tyrimo rezultatai parodė, kad 10-14 metų vaikų asocialus probleminis elgesys yra teigiamai susijęs su kūrybiškumu. Anot šio tyrimo autorių (2020), kadangi vaikų probleminis elgesys gali reikštis dėl jų hiperaktyvumo ir dėl to atsirandančių dėmesio išlaikymo sunkumų, jie taip gali pasiekti aukštesnių kūrybiškumo testo rezultatų, lyginant su kontrolinės grupės vaikais. Dėl dėmesio sutelkimo sunkumų šių vaikų dėmesys tampa klaidžiojantis, kuris, anot Baird ir bendraautorių (cit. iš Lüdeke et al., 2020), gali paskatinti kūrybiškumo reiškimąsi, nes suaktyvina asociatyvinius tinklus, kurie gali būti naudingi kuriant įvairias kūrybiškas idėjas. Taip pat González Moreno ir Del Mar Molero Jurado (2025) atlikto tyrimo su 14-18 metų paaugliais rezultatai rodo, kad paaugliai mano, kad žemas socialinių įgūdžių ir kūrybiškumo lygis gali turėti įtakos destruktiviam, probleminei elgesiui ir tarpasmeninių santykių sunkumų. Taigi, kūrybiškumas gali būti teigiamai susijęs su probleminiu elgesiu, o žemas kūrybiškumo lygis gali turėti įtakos destruktivaus, probleminio elgesio raiškai.

Dar svarbu aiškintis, ar gali nebūti sąsajos tarp kūrybiškumo ir probleminio elgesio. Kaip teigia Barkauskienė ir Zacharevičienė (2019), probleminis elgesys apibūdinamas kaip elgesio sunkumai, kurie dažnai kyla dėl socialinių įgūdžių stokos, o tai gali trukdyti kūrybiškumo reiškimuisi – užgožti asmens saviraišką (Barkauskienė ir Zacharevičienė, 2019). Barkley (cit. iš Barkauskienė ir Zacharevičienė, 2019) nuomone, vaikų, turinčių aktyvumo ir dėmesio sutrikimą, problema yra itin žemas elgesio slopinimo lygis, o elgesio slopinimas suprantamas kaip užtikrinantis geresnį vaizduotę ir kūrybiškumo panaudojimą bei „sudaro sąlygas elgesio lankstumui, geresniam numatymui ir brandesnei elgesio reguliacijai“. Tai rodo, kad vaikai, turintys elgesio problemų, turi žemą elgesio slopinimo lygį, o tai reiškia, kad jiems sunkiau yra panaudoti savo kūrybiškumą ir vaizduotę, todėl tarp kūrybiškumo ir probleminio elgesio gali ir nebūti sąsajos arba ji gali būti neigiamą.

Taip pat svarbu aptarti, kaip **kūrybiškumas** susijęs su **intelektu** probleminio elgesio kontekste. Isen ir kolegų (2022) teigia, kad aukštesnių intelektinių gebėjimų asmenys geriau įvertina įvairių, viena kitai prieštaraujančių nuomonių privalumus ir trūkumus, todėl jų mąstymas yra netradiciškesnis ir kūrybiškesnis, mažiau priklausomas nuo vyraujančių socialinių normų. Šį teiginį pagrindžia ir Kusá (1999) – kūrybiškas mąstymas yra siejamas su pasiryžimu rizikuoti (nepaisant galimo kitų asmenų atmetimo) ir su nukrypimu nuo standartinių socialinių taisyklių, o tai neretai visuomenėje gali būti

suprantama kaip viena iš probleminio elgesio išraiškų. Polinkis elgtis nekonformistiškai (problemiškai) gali stiprinti gebėjimą atlikti kūrybiškus veiksmus, o tai gali rodyti, kad kūrybiškesni asmenys yra mažiau priklausomi nuo visuomenėje vyraujančių socialinių taisyklių (Kusá, 1999). Taigi, aukštesnių intelektinių gebėjimų asmenų mąstymas yra kūrybiškesnis ir netradiciškesnis, todėl, galima manyti, jie yra linkę elgtis nekonformistiškai – nukrypti nuo standartinių socialinių taisyklių.

Toliau svarbu yra aiškintis, ar ir kaip *intelektas* ir *probleminis elgesys* yra susiję. Isen ir kolegės (2022) atliko tyrimą, kuriame paaiškėjo, kad netradicines nuostatas palaikantys jaunuoliai prasčiau mokosi, anksčiau pradėjo lytinius santykius, dažniau vartoja psichoaktyvias medžiagas, o mokytojai juos laiko labiau opoziciniais (prieštaraujančiais) (Isen et al., 2022). Buvo rasta, kad kiekviena iš šių probleminio elgesio apraiškų yra atvirkščiai proporcingai susijusi su intelektu (pvz., kuo jaunuoliai dažniau vartoja psichoaktyvias medžiagas, tuo jų intelektas yra žemesnis, arba atvirkščiai) (Isen et al., 2022). Tad galima manyti, kad jaunuoliai, kurie mažiau palaiko tradicines visuomenės nuostatas, gali lengviau įsitraukti į visuomenės socialinėms normoms prieštaraujantį elgesį.

Taip pat mokslinėje literatūroje galima rasti įrodymų (nors jų ir nėra daug) apie *asmenybės bruožų* ir *intelektą* sąsajas probleminio elgesio kontekste. Kipman su bendraautoriais (2022) teigia, kad asmenys, kurie pasižymi aukštu neurotiškumu, žemu sąmoningumu, atvirumu patirčiai ir ekstraversija, iškylančias problemas sprendžia impulsyviu (nerūpestingai, skubotai) arba vengiančiu (pasyviai, neveikliai) problemų sprendimo stiliumi, o tai prisideda prie probleminio elgesio raiškos. Aukštas intelektas, kuris yra kaip apsauginis veiksnys (Jessor, 1991), ir žemas neurotiškumas, aukštas sąmoningumas, atvirumas patirčiai ir ekstraversija gali mažinti riziką problemiškai elgtis ir skatinti problemas spręsti racionalių problemų sprendimo stiliumi (Kipman et al., 2022). Taigi, aukštas neurotiškumas, žemas sąmoningumas, atvirumas patirčiai ir ekstraversija, taip pat impulsyvumas yra susiję su probleminiu elgesiu, ypač jeigu intelektas yra žemas.

Dar mokslinėje literatūroje galima rasti sąsajų tarp paauglių *akademinų pasiekimų* ir *elgesio problemų*. Akademinų pasiekimų raida yra vis labiau domimasi dėl šių pasiekimų poveikio vaikų ir paauglių elgesio pasekmėms (Wang et al., 2025). Probleminis elgesys gali paveikti akademinius rezultatus, ir atvirkščiai – akademiniai rezultatai gali paveikti probleminio elgesio trajektorijas (Wang et al., 2025). Anot Okano ir bendraautorių (2020), prastesni akademiniai rezultatai lemia didesnę probleminių elgesį, pvz., agresyvų ir delinkventinį elgesį, o tai trukdo sveikai raidai ir akademiniai pažangai. Okano ir kolegų (2020) atliktame tyrime buvo gautos stiprios sąsajos tarp probleminio elgesio ir akademinių pasiekimų mokykloje nuo 6-os iki 9-os klasės, o 9-oje klasėje šios sąsajos

pasiekė aukščiausią tašką. Todėl galima daryti išvadą, kad probleminis elgesys stiprėja vaikams įžengus į paauglystę, net jei elgesio pokyčiai yra minimalūs (Okano et al., 2020). O ankstyvoji paauglystė gali būti unikalus laikotarpis, kai akademiniai pasiekimai ir elgesio problemos stipriai sąveikauja ir daro įtaką viena kitai (Okano et al., 2020). Taigi, probleminis elgesys gali paveikti akademinius pasiekimus, ir atvirkščiai – akademiniai pasiekimai gali veikti probleminį elgesį.

Galiausiai, dar mokslinėje literatūroje galima rasti sąsajų tarp *asmenybės* ir *elgesio problemų*. Anot Fontana ir kolegų (cit. iš Benzi et al., 2023) svarbu nustatyti eksternalizuotas problemas, kurios gali turėti didelę reikšmę asmenybės sutrikimo formavimuisi paauglystėje. Taip teigia ir Eggermont su kolegomis (2023) – elgesio problemos yra susijusios su asmenybės sutrikimu. Paaugliai, kurie ankstyvojoje paauglystėje turėjo didelį probleminio elgesio išreikštumo lygį, viduriniojoje paauglystėje reikšmingai pasižymėjo sutrikusiu tapatumu (Eggermont et al., 2023). Tai rodo, kad elgesio problemos gali trukdyti formuotis paauglių tapatumui – asmenybei. O Benzi ir kolegos (2023) nustatė, kad merginų probleminis elgesys gali turėti įtakos jų gebėjimui išsiugdyti stabilų ir nuoseklų savęs suvokimą ir kad vaikinų ir merginų elgesio problemos prognozuoja sunkumus, susijusius su agresijos reguliavimu. Taigi, tarp asmenybės ir probleminio elgesio galima rasti sąsajų.

1.6. Tyrimo problema ir naujumas

Paauglių elgesio problemos yra iššūkių kelianti problema patiems paaugliams ir jų aplinkoje esantiems žmonėms: jų tėvams (globėjams, rūpintojams), juos ugdančioms mokytojoms ir didesnei Lietuvos visuomenės daliai. Paauglystėje prasidedantis reikštis probleminis elgesys gali skatinti jaunuolius rinktis neadaptyvius kelius, pvz., pradėti vartoti alkoholį ir / ar narkotines medžiagas (Barkauskienė ir Zacharevičienė, 2019). Taip pat probleminis elgesys gali užgožti paauglių saviraišką savo artimiausioje aplinkoje, nes dėl žemo elgesio slopinimo lygio ir dėmesio išlaikymo sunkumų paaugliams tampa sunkiau „panaudoti“ savo vaizduotę, kūrybiškumą (Barkley, cit. iš Barkauskienė ir Zacharevičienė, 2019). Kita vertus, anot Lüdeke ir bendraautorių (2020), dėl probleminio elgesio ir dėl to atsirandančių dėmesio išlaikymo sunkumų – klaidžiojančio dėmesio – paaugliai gali būti kūrybiški – kurti naujas, originalias, kūrybiškumo reikalaujančias idėjas (Baird et al., cit. iš Lüdeke et al., 2020). Todėl svarbu aiškintis probleminio elgesio ir kūrybiškumo sąsajas bei kas ką veikia – kūrybiškumas probleminį elgesį ar probleminis elgesys kūrybiškumą, „pašalinant“ intelekto ir asmenybės bruožų poveikį, nes šie konstruktai yra svarbūs kūrybiškumui (pvz., Desmet et al., 2021) ir elgesio sunkumams (pvz., Isen et al., 2022; Benzi et al., 2023). „Pašalinus“ intelekto ir asmenybės bruožų poveikį būtų galima įvertinti šių konstrukto poveikį sąsajai tarp probleminio elgesio ir kūrybiškumo ir taip parengti rekomendacijas kryptingam psichologiniam darbui su paaugliais.

1.7. Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Tikslas. Ištirti 9-10 klasių mokinių kūrybiškumo ir probleminio elgesio sąsajas.

Uždaviniai:

1. Nustatyti, ar ir kaip amžius, lytis ir pažymių vidurkiai siejasi su kūrybiškumu ir probleminiu elgesiu, nekontroliuojant ir kontroliuojant intelektą bei asmenybės bruožus (atvirumą patirčiai, ekstraversiją ir geranoriškumą).
2. Nustatyti kūrybiškumo sąsajas su probleminiu elgesiu tarp 9-10 klasių mokinių, nekontroliuojant ir kontroliuojant intelektą bei asmenybės bruožus (atvirumą patirčiai, ekstraversiją ir geranoriškumą).
3. Nustatyti, ar ir kaip kūrybiškumas paaiškina probleminį elgesį (ar atvirkščiai), nekontroliuojant ir kontroliuojant intelektą bei asmenybės bruožus (atvirumą patirčiai, ekstraversiją ir geranoriškumą).

2. TYRIMO METODIKA

2.1. Tyrimo dalyviai

Tiriamieji: 61 jaunuolis(-ė) ($M = 15,59$, $SD = 0,64$): 50 merginų, 10 vaikų ir 1 asmuo, kuris(-i) pažymėjo „kita“. Visi tiriamieji – 9-10 klasės mokiniai, besimokantys vienoje Vilniaus gimnazijoje. Iš viso tėvų (globėjų, rūpintojų) informuotus sutikimus dėl vaiko įvertinimo atnešė 71 jaunuolis, tačiau duomenys yra analizuojami 61 jaunuolio, nes 2 jaunuoliai nedalyvavo 1-oje tyrimo dalyje, 1 nedalyvavo 2-oje tyrimo dalyje ir 7 nedalyvavo abiejose tyrimo dalyse.

Tiriamųjų atranka: neatsitiktinė (netikimybinė) kvotinė atranka.

Tiriamųjų reprezentatyvumas: gautų duomenų nėra galima pritaikyti visiems Lietuvos 9-10 klasių jaunuoliams, nes tiriamieji tyrime buvo atrinkti pasitelkiant neatsitiktinę (netikimybinę) kvotinę atranką, yra iš vienos didmiesčio mokyklos – Vilniaus gimnazijos, o ir imties dydis – per mažas.

2.2. Tyrimo instrumentai

Demografinių duomenų anketa. Šioje anketoje jaunuolių buvo klausiama apie jų lytį su trimis pasirenkamais atsakymais: „mergina“, „vaikinas“ ir „kita“. Taip pat apie klasę, kurioje tiriamieji mokosi, su dviem atsakymo variantais: „9 klasė“ ir „10 klasė“. Dar buvo klausiama apie amžių su galimybe patiems tiriamiesiems įrašyti savo amžių. Mokymo(si) rezultatai buvo vertinami prašant tiriamųjų lentelės eilutėse prie kiekvieno mokomojo dalyko (pvz., matematikos, chemijos, kūno kultūros ir kt.) apibraukti skaičių, kuris geriausiai apibūdina jų mokymo(si) rezultatus, kai 1 – labai blogi, o 10 – labai geri (1 priedas).

Jaunuolių probleminis elgesys per praėjusį pusmetį buvo vertinami naudojant **Galių ir sunkumų klausimyną** (angl. *Strengths and Difficulties Questionnaire [SDQ]*) (Goodman, cit. iš Gintilienė ir kt., 2004), apklausiant tiek pačius jaunuolius, tiek jaunuolių tėvus.

PASKIRTIS. Šis klausimynas skirtas įvertinti vaikų ir paauglių elgesio ir emocijų sunkumus, santykius su bendraamžiais, hiperaktyvumą ir socialų elgesį (Gintilienė ir kt., 2004). Klausimynas taip pat yra skirtas įvertinti poveikį įvairioms vaikų ir paauglių gyvenimo sritims – nustatyti, kaip simptomus, jų poveikį ir trukmę vertina patys tiriamieji (Gintilienė ir kt., 2004).

STRUKTŪRA. Tyrimui naudotos 2-i lietuviškosios klausimyno versijos: 4-17 metų vaikų tėvams (T^{4-17} versija) ir 11-17 metų vaikams (V^{11-17} versija). Šis klausimynas susideda iš 25 teiginių

apie vaikų galias ir sunkumus. Iš šių teiginių yra sudarytos 5-ios skalės po penkis teiginius kiekvienoje: *Elgesio problemų*, *Hiperaktyvumo*, *Emocinių simptomų*, *Problemų su bendraamžiais* ir *Socialaus elgesio*. 10 teiginių skirti vaiko galioms, o 15 teiginių – sunkumams apibūdinti. Kiekvieną teiginį tėvai ir vaikai atsakydami vertina: „Netiesa“, „Iš dalies tiesa“, „Tiesa“. *Poveikio* skalė susideda iš klausimų apie simptomų trukmę ir apie tai, kaip juos bei jų poveikį vertina patys tiriamieji (Gintilienė ir kt., 2004).

Toliau pateikiamos skalės ir kiekvieną ją sudarantys 5 teiginiai iš T⁴⁻¹⁷ versijos. Pabraukti teiginiai turi būti apversti prieš skaičiuojant skalių įverčius. *Elgesio problemų (El)* skalė: „Dažnai pratrūksta pykčiu, nesusivaldo“, „Paprastai paklūsta reikalavimams“, „Dažnai pešasi su vaikais, juos skriaudžia“, „Dažnai meluoja ar apgaudinėja“, „Vagia iš namų, mokyklos ir kitų vietų“. *Hiperaktyvumo (Hi)* skalė: „Nenustygsa vietoje, pernelyg aktyvus“, „Nuolat muistosi ir rangosi“, „Greit išsiblaško, sunkiai susikaupia“, „Pirma pagalvoja, tik paskui padaro“, „Užduotis atlieka iki galo ir susikaupęs“. *Emocinių simptomų (Em)* skalė: „Dažnai skundžiasi galvos, pilvo skausmais“, „Nerimauja dėl daugelio dalykų“, „Dažnai nelaimingas, prislėgtas, gaudinasi“, „Baiminasi naujų situacijų, nepasitiki savimi“, „Daug ko bijo, greitai išsigąsta“. *Problemų su bendraamžiais (Bž)* skalė: „Mėgsta vienatvę“, „Turi vieną ar kelis gerus draugus“, „Paprastai ją (ją) mėgsta kiti vaikai“, „Kiti vaikai ją (ją) užkabinėja ir skriaudžia“, „Geriau sutaria su suaugusiais nei su vaikais“. *Socialumo skalė (So)* skalė: „Atsižvelgia į kitų žmonių jausmus“, „Norai dalijasi su kitais skanėstais“, „Paslaugus įskaudintiems, susikrimsiems“, „Geranoriškas mažesniems vaikams“, „Dažnai pasisiūlo padėti kitiems“ (Gintilienė ir kt., 2004).

REZULTATŲ VERTINIMAS. Skalių įverčiai skaičiuojami susumuojant tų skalių teiginių taškus, naudojant 3-įjį taškų skalę: 0 taškų = „Netiesa“, 1 taškas = „Iš dalies tiesa“, 2 taškai = „Tiesa“. Skalių įverčiai gali varijuoti nuo 0 iki 10. Aukštesni įverčiai nurodo didesnę emocijų ir elgesio sunkumų, hiperaktyvumo, probleminių santykių su bendraamžiais ir socialumo išreikštumą. *Bendras sunkumų* įvertis apskaičiuojamas susumavus visų skalių, išskyrus socialaus elgesio, taškus. Šis įvertis gali varijuoti nuo 0 iki 40 taškų. *Poveikio* įvertis apskaičiuojamas susumuojant *Poveikio* skalės taškus. *Poveikio* įvertis skaičiuojamas naudojant 3-įjį taškų skalę: 0 taškų = „Nė kiek / Šiek tiek“, 1 taškas = „Pakankamai“, 2 taškai = „Labai“ (Gintilienė ir kt., 2004). Tolesnei duomenų analizei yra naudojamas *Elgesio problemų* skalės įvertis.

NAUDOJIMO SĄLYGOS. Šiam klausimynui yra suteikta laisva prieiga naudoti praktikoje ir tyrimuose. Adaptuotas ir į lietuvių kalbą verstas klausimynas yra laisvai prieinamas naudojimui internetiniame tinklalapyje: <https://www.sdqinfo.org/>

PSICHOMETRINIAI RODIKLIAI. Lietuviškojo klausimyno T⁴⁻¹⁷ ir V¹¹⁻¹⁷ versijų patikimumas, nustatymas vidinio suderintumo metodu, yra patenkinamas. Gintilienė ir kt. (2004)

nurodo, kad vidinis klausimyno suderintumas (Cronbach α) skalėse svyruoja nuo 0,48 iki 0,79 (T⁴⁻¹⁷ versija) ir nuo 0,34 iki 0,72 (V¹¹⁻¹⁷ versija).

Paauglių asmenybės bruožai buvo vertinami naudojant **Paauglių asmenybės apibūdinimų sąrašą (PAAs)** (Girdzijauskienė ir kt., n.d.).

PASKIRTIS. Šis sąrašas skirtas įvertinti 12-16 metų paauglių asmenybės bruožus.

STRUKTŪRA. Šį sąrašą sudaro 50 porų būdvardžių, kurie sudaro 3 skales, vertinančias *Atvirumo patirčiai*, *Ekstraversijos* ir *Geranoriškumo* bruožus (Girdzijauskienė ir kt., n.d.). *Ekstraversijos* skalė apibūdina tarpasmeninius santykius bei jų intensyvumą, polinkį bendrauti, dominavimo faktorių (pvz., *šnekus-nešnekus*, *drąsus-nedrąsus*). *Atvirumo patirčiai* skalė apibūdina jaunuolį, mėgstantį bei aktyviai siekiantį naujos patirties, žinių, matuoja žingeidumo, smalsumo, patirties platumo faktorių (pvz., *stropus-nestropus*, *išsilavinęs-neišsilavinęs*). *Geranoriškumo* skalė apibūdina jaunuolio sąžiningumą, atlidumą, nesavanaudiškumą ir pan. (pvz., *nesąžiningas-sąžiningas*). Ši skalė labiausiai susijusi su prosocialiu elgesiu – empatija ir savirefleksija (Girdzijauskienė ir kt., n.d.).

REZULTATŲ VERTINIMAS. Apibūdinimų poras jaunuolių prašoma įvertinti 5-ių taškų skalėje nuo 1 iki 5. Prieš skaičiuojant skalių sumas, dalį teiginių – apibūdinimų porų – reikia „apversti“. „Apverstose“ būdvardžių porose įvertis 1 perkoduojamas į įvertį 5, įvertis 2 perkoduojamas į įvertį 4, įverčio 3 perkoduoti nereikia, įvertis 4 perkoduojamas į 2 ir įvertis 5 perkoduojamas į 1. Aukštesni įverčiai nurodo didesnę ekstraversijos, atvirumo patirčiai ir geranoriškumo išreikštumą. Perkodavus įverčius, atitinkamų skalių įverčiai sumuojami. *Atvirumo patirčiai* skalės įvertis gali varijuoti nuo 13 iki 65 taškų, *Ekstraversijos* skalės – nuo 15 iki 75 taškų, *Geranoriškumo* skalės – nuo 22 iki 110 taškų (Girdzijauskienė ir kt., n.d.).

NAUDOJIMO SĄLYGOS. Paauglių asmenybės apibūdinimų sąrašą (PAAs), išlaikant Aprašo struktūrą, skaičiavimo būdą ir normas gali taikyti visi psichologai be atskiro autorių leidimo (Girdzijauskienė ir kt., n.d.). Šis instrumentas dar nėra publikuotas.

PSICHOMETRINIAI RODIKLIAI. Girdzijauskienė ir kolegės nurodo, kad lietuviškoji sąrašo versija yra patikima. 3-ijų skalių vidinio suderintumo (Cronbach α) įverčiai yra labai geri (*Geranoriškumo* skalės = 0,91) ir geri (*Ekstraversijos* = 0,88; *Atvirumo patirčiai* = 0,83).

Paauglių samprotavimo gebėjimai buvo vertinami pasitelkiant **Cattell fluidinio intelekto testą (CFT 20-R)** (Weiß, cit. iš Gintilienė ir kt., 2018).

PASKIRTIS. Šis testas skirtas identifikuoti aukštus intelektinius gebėjimus turinčius mokinius. 2018 metais CFT 20-R standartizuotas Lietuvos 8;1-15;6 amžiaus, o 2021 metais – 15;1-17;6 amžiaus mokinių intelektiniams gebėjimams vertinti (Gintilienė ir kt., 2018; Gintilienė ir kt., 2023).

STRUKTŪRA. Šį testą sudaro 2 dalys – pirma ir antra, kurių pateikimo instrukcija yra vienoda. Šios dvi dalys pateikiamos viename užduočių sąsiuvinyje ir susideda iš 4 subtestų: 1 subtestas – *Eilutės* (15 užduočių 1-oje dalyje ir 12 užduočių 2-oje dalyje); 2 subtestas – *Klasifikacija* (15 užduočių 1-oje dalyje ir 12 užduočių 2-oje dalyje); 3 subtestas – *Matricos* (15 užduočių 1-oje dalyje ir 12 užduočių 2-oje dalyje) ir 4 subtestas – *Topologija* (11 užduočių 1-oje dalyje ir 9 užduotys 2-oje dalyje). Pirmos ir antros testo dalių atlikimo trukmė yra apie 60 minučių (Gintilienė ir kt., 2018).

REZULTATŲ VERTINIMAS. Naudojantis atsakymų raktu suskaičiuojamas pirmos ir antros CFT 20-R dalių kiekvieno subtesto teisingas atsakymų skaičius (už kiekvieną teisingą atsakymą skiriamas 1 taškas). 1-os ir 2-os dalių taškų suma skaičiuojama sudedant tos dalies 4-ių subtestų teisingus atsakymus. Bendra testo taškų suma skaičiuojama susumuojant 1-os ir 2-os dalių taškų sumas. Priklausomai nuo tiriamųjų amžiaus, 1-os dalies taškų suma, 2-os dalies taškų suma ir bendra abiejų dalių taškų suma yra konvertuojami į standartinius (IQ) balus ($M = 100$, $SD = 15$) (Gintilienė ir kt., 2018).

PSICHOMETRINIAI RODIKLIAI. CFT 20-R pasižymi gerais psichometriniais rodikliais. Lietuviškosios versijos CFT 20-R (8;1-15;6 amžiaus) vidinis suderintumas ($r = 0,92$) yra labai geras ir šiuo rodikliu yra užtikrinamas patikimas tiriamųjų intelektinių gebėjimų vertinimas (Gintilienė ir kt., 2018). 1-os dalies vidinis suderintumas yra geras ($r \geq 0,80$), o 2-os dalies – mažesnis vidinis suderintumas, tačiau pakankamas ($r \geq 0,70$) (Gintilienė ir kt., 2018). CFT 20-R turinio validumui patikrinti buvo skaičiuojamos testo dalių ir tų dalių subtestų tarpusavio Spearman koreliacijos (Gintilienė ir kt., 2018). 1-os ir 2-os dalių koreliacijos su visu CFT 20-R yra labai aukštos (atitinkamai $r_s = 0,96$ ir $r_s = 0,94$, kai $p \leq 0,01$). Abi CFT 20-R dalys tarpusavyje labai susijusios ($r_s = 0,80$, kai $p \leq 0,01$) (Gintilienė ir kt., 2018). Kitos lietuviškosios versijos CFT 20-R (15;1-17;6) vidinis suderintumas ($r =$ nuo 0,86 iki 0,88) yra geras (Gintilienė ir kt., 2023). CFT 20-R 1-os dalies vidinis suderintumas visose amžiaus grupėse, išskyrus 15;7–16;0 amžiaus grupę, yra taip pat geras ($r \geq 0,80$) (Gintilienė ir kt., 2023). 2-os dalies vidinis suderintumas yra pakankamas ($r \geq 0,70$) (Gintilienė ir kt., 2023). 1-os ir 2-os dalių koreliacijos su visu CFT 20-R yra labai aukštos (atitinkamai $r = 0,94$ ir $r = 0,90$, kai $p \leq 0,01$), o tai patvirtina, kad abi dalys matuoja tą patį konstruktą (Gintilienė ir kt., 2023). Abi dalys taip pat tarpusavyje labai susijusios ($r = 0,71$, kai $p \leq 0,01$) (Gintilienė ir kt., 2023).

Jaunuolių kūrybiškumas buvo vertinamas pasitelkiant **Piešimo testą kūrybiškam mąstymui** (angl. *Test for Creative Thinking – Drawing Production [TCT-DP]*) (Urban & Jellen, 2013).

PASKIRTIS. Šis testas yra atrankos instrumentas, kuriuo galima atlikti apytikslį kūrybinio potencialo vertinimą. Šis instrumentas skirtas 11-17 metų jaunuolių vertinimui.

STRUKTŪRA. Šis testas turi dvi formas – A ir B. Šiame tyrime yra naudojama A forma. Vienos formos testavimas trunka apie 15 minučių. Tiriamiesiems pateikiama instrukcija, kad kažkas pradėjo

piešti piešinį, bet sustojo nežinodamas, kas iš to piešinio išeis, todėl tiriamiesiems reikia šį piešinį užbaigti taip, kaip jie patys nori. Instrukcijoje minima, kad suklysti yra neįmanoma ir kad viskas, ką tiriamieji nupiešia, yra teisinga. Tiriamųjų nupiešti piešiniai yra vertinami remiantis 14 vertinimo kategorijų, kurios atitinka kūrybiškumo konstrukta: 1) *Pratęsimas (Tę)*; 2) *Papildymas (Pa)*; 3) *Nauji elementai (Ne)*; 4) *Jungimai (Ju)*; 5) *Teminiai ryšiai (Tem)*; 6) *Ribų peržengimas, susijęs su fragmentu U (RbU)*; 7) *Ribų peržengimas, nesusijęs su fragmentu U (RbP)*; 8) *Perspektyva (Pe)*; 9) *Humoras arba piešinio afektyvumas (Hu)*; 10) *Netradiciškumas A (Man): netradicinė manipuliacija*; 11) *Netradiciškumas B (Abs): išgalvotos, abstrakčios, siurrealistinės temos*; 12) *Netradiciškumas C (Sim): ženklų, simbolių derinimas*; 13) *Netradiciškumas D (Nst): nestereotipinis fragmentų naudojimas* ir 14) *Laikas (Lai)* (Urban & Jellen, 2013).

REZULTATŲ VERTINIMAS. 1-9 ir 14 kategorijos vertinamos nuo 0 iki 6 taškų, o 10-13 kategorijos – nuo 0 iki 3 taškų. Galutiniai testo taškų skaičiai gali varijuoti nuo 0 iki 72, kurie perskaičiuojami į standartizuotus T balus, pagal kuriuos nustatomas tiriamųjų kūrybiškumo lygis. Iš viso galimi 7 kūrybiškumo lygiai: A – daug žemiau nei vidutinis (T balai: < 9), B – žemiau nei vidutinis (T balai: 10-14), C – vidutinis (T balai: 15-29), D – aukščiau nei vidutinis (T balai: 30-36), E – daug aukščiau nei vidutinis (T balai: 37-42), F – išskirtinai aukščiau nei vidutinis (T balai: 43-52) ir G – aukščiausias lygis (T balai: įvertis > 52) (Urban & Jellen, 2013). Toliau statistinei analizei yra naudojami T balai.

PSICHOMETRINIAI RODIKLIAI. Dviejų vertintojų suderintumas, vertinant skirtingo amžiaus jaunuolių A formos piešinius, yra labai didelis ($r =$ nuo 0,92 iki 0,96) (Urban & Jellen, 2013). A formos vidinis suderintumas (Cronbach α) visoms amžiaus grupėms yra 0,7 (Urban & Jellen, 2013). Cronbach α turėtų būti ne mažesnė, nei 0,7, kad testą būtų galima laikyti patikimu (Aiken, 2002, cit. iš Urban & Jellen, 2013). Šiame tyrime siekiant patikrinti šio testo dviejų vertintojų suderintumą, iš visos imties atsitiktiniu būdu buvo atrinkti 20 tiriamųjų piešinių. Šių vaikų piešinius nepriklausomai vertino dvi vertintojos: tyrimo autorė – Ema Tamošauskaitė – ir tyrimo autorės vadovė – doc. dr. Sigita Girdzijauskienė. Todėl buvo apskaičiuotas intraklasinės koreliacijos koeficientas (angl. *Intraclass Correlation Coefficient [ICC]*), naudojant dvipusį mišrų modelį (angl. *Two-Way Mixed Model*). Gauta ICC reikšmė lygi 0,998, kai 95 proc. pasikliautinis intervalas = [0,994; 0,999], kai $p < 0,01$. Tai rodo didelį vertintojų suderintumą.

2.3. Tyrimo eiga

Su jaunuoliais buvo susisiekiama 2024 m. spalio-gruodžio ir 2025 m. sausio-kovo mėnesiais. Iš viso tyrimas buvo vykdomas 6 mėn. Kiekvienai klasei buvo pristatytas vykdomas tyrimas, pakviesti jaunuoliai dalyvauti tyrime ir išdalinti raštiški kvietimai (2 priedas) ir informuoto sutikimo formas (3

priedas) jaunuolių tėvams (globėjams, rūpintojams). Tyrimas grupei (iki 15-os jaunuolių) buvo vykdomas per 2 pamokas. 1-oje tyrimo dalyje (per 1-ą pamoką) jaunuoliai užpildė demografinių duomenų anketą, atsakė į klausimus apie savo elgesį ir emocijas (Galių ir sunkumų klausimynas – SDQ), apibūdino savo asmenybės bruožus (Paauglių asmenybės apibūdinimų sąrašas – PAAs) ir atliko užduotis, kurios vertina kūrybiškumą (Piešimo testas kūrybiškam mąstymui – TCT-DP). 2-oje dalyje (per 2-ą pamoką) tie patys jaunuoliai atliko užduotis, kurios vertina samprotavimo gebėjimus (Cattell fluidinio intelekto testas – CFT 20-R). Ištirti visus jaunuolius prireikė 16-os pamokų. 1-a ir 2-a dalys buvo vykdomos skirtingomis dienomis. Jaunuoliams 1-ai daliai atlikti prireikė apytiksliai visos pamokos – 45 minučių, o 2-ai daliai atlikti – apie 60 minučių. Visos užduotys buvo atliekamos popieriaus ir pieštuko (rašymo priemonės) principu.

Individualus grįžtamasis ryšys jaunuoliams, kurie nurodė savo elektroninį pašto adresą, bus suteiktas gegužės mėn. pab. – birželio mėn. pradž.

2.4. Duomenų analizė

Duomenys analizuojami su IBM SPSS Statistics 25 – programinės įrangos paketu, skirtu statistinei analizei atlikti. Uždaviniui 1 (nustatyti, ar ir kaip amžius, lytis ir pažymių vidurkiai siejasi su kūrybiškumu ir probleminiu elgesiu, nekontroliuojant ir kontroliuojant intelektą bei asmenybės bruožus) taikomas Mann-Whitney U testas, Student-t testas, MANOVA (daugiamatė dispersinė analizė) ir MANCOVA (daugiamatė kovariacinė analizė) (su lytimi ir amžiumi) bei Spearman ir dalinės koreliacijos (su pažymių vidurkiais). Uždaviniui 2 (nustatyti kūrybiškumo sąsajas su probleminiu elgesiu tarp 9-10 klasės mokinių, nekontroliuojant ir kontroliuojant intelektą bei asmenybės bruožus) taikomos Spearman ir dalinės koreliacijos. Uždaviniui 3 (nustatyti, ar ir kaip kūrybiškumas paaiškina probleminį elgesį (ar atvirkščiai), nekontroliuojant ir kontroliuojant intelektą bei asmenybės bruožus) taikomos paprastoji regresinė ir hierarchinė regresinė analizės.

Intervalinių kintamųjų normalumas buvo vertintas pagal Skewness ir Kurtosis koeficientus (ar atitinka +/- 2 taisyklę), Shapiro-Wilk testą (statistiškai nereikšmingas ar reikšmingas) ir sudarytas histogramas (ar daugiau reikšmių per vidurį, ar kraštuose). SDQ skalės (tiek vaikų, tiek tėvų versija) neatitiko normalaus pasiskirstymo – gauti Shapiro-Wilk testai buvo statistiškai reikšmingi, todėl toliau duomenų analizėje, priklausomai nuo naudojamo statistinės analizės metodo, naudojami transformuoti kintamieji arba neparametrinė statistika. Visi statistinėje analizėje naudojami kintamieji buvo standartizuoti standartiniais Z balais, kurių $M = 0$, o $SD = 1$, taip siekiant objektyviau tarpusavyje palyginti skirtingais instrumentais gautus rezultatus. Dar buvo analizuojami aprašomosios statistikos duomenys – vidurkiai, standartiniai nuokrypiai, minimalios ir maksimalios reikšmės.

3. REZULTATAI

1-oje lentelėje pateikiami visų vertintų kintamųjų aprašomosios statistikos duomenys: vidurkiai, standartiniai nuokrypiai, minimalios ir maksimalios reikšmės.

1 lentelė. Visų tiriamųjų ir atskirai merginų ir vaikų visų vertintų kintamųjų aprašomosios statistikos duomenys

Kinta mieji	Lytis								Iš viso			
	Merginos				Vaikiniai							
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>min</i>	<i>max</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>min</i>	<i>max</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>min</i>	<i>max</i>
LK	7,46	0,97	5	9	6,40	1,17	5	8	7,30	1,07	5	9
MAT	7,48	1,73	4	10	7,00	1,25	5	9	7,39	1,65	4	10
AK	8,22	1,82	1	10	8,50	1,08	7	10	8,30	1,72	1	10
IST	7,80	1,14	4	9	8,00	1,05	6	9	7,82	1,12	4	9
CHE	8,02	1,79	3	10	7,00	2,00	4	10	7,85	1,83	3	10
FIZ	7,14	1,90	3	10	7,70	2,16	4	10	7,20	1,94	3	10
BIO	7,60	1,55	4	10	6,90	1,79	4	9	7,46	1,60	4	10
TECH	9,14	1,25	4	10	9,70	0,48	9	10	9,21	1,17	4	10
FU	9,32	1,74	1	10	9,60	0,97	7	10	9,38	1,62	1	10
VP	8,02	0,99	4,89	9,56	7,87	1,10	6,11	9,22	7,99	0,99	4,89	9,56
VSo	7,80	1,69	3	10	7,40	2,46	2	10	7,74	1,81	2	10
VHi	3,70	2,06	0	8	3,30	2,45	0	9	3,69	2,14	0	9
VE _m	3,70	2,32	0	9	2,60	1,96	1	7	3,56	2,29	0	9
VE _l	1,84	1,25	0	6	2,10	1,37	0	4	1,89	1,25	0	6
VBž	1,94	1,67	0	6	3,00	1,16	1	5	2,13	1,63	0	6
VB	11,18	4,87	4	22	11,00	3,92	6	18	11,26	4,74	4	22
VP	0,70	1,45	0	5	1,00	1,70	0	4	0,79	1,50	0	5
TSo	7,90	1,68	4	10	7,10	1,60	4	9	7,74	1,68	4	10
THi	2,26	1,72	0	8	2,30	2,06	0	6	2,23	1,77	0	8
TE _m	3,16	2,15	0	7	2,40	2,41	0	7	3,08	2,21	0	7
TE _l	1,22	1,20	0	5	1,30	1,25	0	3	1,25	1,19	0	5
TBž	1,88	1,35	0	6	3,40	1,58	1	5	2,15	1,48	0	6
TB	8,52	3,97	3	17	9,40	5,68	4	20	8,70	4,23	3	20
TP	0,32	0,89	0	5	0,20	0,63	0	2	0,33	0,87	0	5
AP	46,54	9,17	24	66	45,89	10,25	35	67	46,29	9,24	24	67
EKS	49,31	8,26	26	63	47,56	9,15	34	63	49,16	8,32	26	63
GER	50,10	10,60	20	71	53,44	11,80	41	72	50,47	10,74	20	72
K	25,56	9,46	9	48	24,20	15,18	8	53	25,56	10,54	8	53
IQ	106,94	12,34	84	136	113,70	13,48	86	130	108,05	12,62	84	136

Pastaba. *M* – vidurkis, *SD* – standartiniai nuokrypiai, *min* – mažiausia reikšmė, *max* – didžiausia reikšmė.

Pastaba. LK – lietuvių kalba, MAT – matematika, AK – anglų kalba, IST – istorija, CHE – chemija, FIZ – fizika, BIO – biologija, TECH – technologijos, FU – fizinis ugdymas, V – visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkis, VSo – socialus elgesys (SDQ V¹¹⁻¹⁷), VHi – hiperaktyvumas (SDQ V¹¹⁻¹⁷), VEm – emociniai simptomai (SDQ V¹¹⁻¹⁷), VEI – elgesio problemos (SDQ V¹¹⁻¹⁷), VBŽ – problemos su bendraamžiais (SDQ V¹¹⁻¹⁷), VB – bendri sunkumai (SDQ V¹¹⁻¹⁷), VP – poveikis (SDQ V¹¹⁻¹⁷), TSo – socialus elgesys (SDQ T⁴⁻¹⁷), THi – hiperaktyvumas (SDQ T⁴⁻¹⁷), TEm – emociniai simptomai (SDQ T⁴⁻¹⁷), Tel – elgesio problemos (SDQ T⁴⁻¹⁷), TBŽ – problemos su bendraamžiais (SDQ T⁴⁻¹⁷), TB – bendri sunkumai (SDQ T⁴⁻¹⁷), TP – poveikis (SDQ T⁴⁻¹⁷), AP – atvirumas patirčiai (PAAs), EKS – ekstraversija (PAAs), GER – geranoriškumas (PAAs), K – kūrybiškumas (TCT-DP), IQ – intelekto koeficientas (CFT 20-R).

2 lentelėje pateikiami visų tyrime dalyvavusių tiriamųjų ir atskirai merginų ir vaikų intelektinių gebėjimų lygių pasiskirstymas procentais.

2 lentelė. *Visų tiriamųjų ir atskirai merginų ir vaikų intelektinių gebėjimų lygių pasiskirstymas procentais*

IQ balas	Intelektinių gebėjimų lygis	Lytis				Iš viso	
		Merginos		Vaikiniai			
		<i>n</i>	proc.	<i>n</i>	proc.	<i>n</i>	proc.
≥ 130	labai aukštas	1	2	1	10	2	3,3
120-129	aukštas	9	18	3	30	12	19,7
110-119	truputį aukštesnis nei vidutinis	11	22	3	30	14	23
90-109	vidutinis	25	50	2	20	28	45,9
80-89	truputį žemesnis nei vidutinis	4	8	1	10	5	8,2
70-79	žemas	0	0	0	0	0	0
≤ 69	labai žemas	0	0	0	0	0	0

Pastaba. *n* – imties dalis.

Kaip galima matyti iš 2 lentelės, beveik pusė visų 9-10 mokinių atitinka vidutinį intelektinių gebėjimų lygį. Šioje imtyje yra daugiau mokinių, turinčių bendrai aukštesnį nei vidutinį intelektinių gebėjimų lygį (t. y. truputį aukštesnį nei vidutinį, aukštą ir labai aukštą), nei mokinių, turinčių žemesnį nei vidutinį intelektinių gebėjimų lygį (t. y. truputį žemesnį, nei vidutinį, o labai žemo ir žemo intelektinių gebėjimų lygių mokinių šioje imtyje nėra), todėl ši imtis yra labiau specifinė, nei vidutinė.

3 lentelėje pateikiami visų tiriamųjų ir atskirai merginų ir vaikų kūrybiškumo lygių pasiskirstymas procentais.

3 lentelė. *Visų tiriamųjų ir atskirai merginų ir vaikų kūrybiškumo lygių pasiskirstymas procentais*

T balas	Kūrybiškumo lygis	Lytis				Iš viso	
		Merginos		Vaikiniai			
		<i>n</i>	proc.	<i>n</i>	proc.	<i>n</i>	proc.
> 52	aukščiausias	0	0	1	10	1	1,6
43-52	išskirtinai aukščiau nei vidutinis	3	6	1	10	4	6,6
37-42	daug aukščiau nei vidutinis	2	4	0	0	3	4,9
30-36	aukščiau nei vidutinis	11	22	1	10	12	19,7
15-29	vidutinis	26	52	4	40	30	49,2
10-14	žemiau nei vidutinis	7	14	1	10	8	13,1
< 9	daug žemiau nei vidutinis	1	2	2	20	3	4,9

Pastaba. *n* – imties dalis.

3 lentelėje galima matyti, kad beveik pusė 9-10 klasių mokinių atitinka vidutinį kūrybiškumo lygį. Tik 1 mokinys atitinka aukščiausią kūrybiškumo lygį. Toks pat skaičius mokinių – po 3 mokinius – atitinka daug žemiau nei vidutinį ir daug aukščiau nei vidutinį kūrybiškumo lygius. Galima matyti, kad šioje imtyje yra daugiau mokinių, turinčių bendrai aukštesnį nei vidutinį kūrybiškumo lygį, nei mokinių, turinčių žemesnį nei vidutinį kūrybiškumo lygį, todėl ši imtis yra labiau specifinė, nei vidutinė.

3.1. Amžiaus, lyties ir pažymių vidurkių sąsajos su kūrybiškumu ir probleminiu elgesiu

Pirmiausia, norint nustatyti, ar ir kaip amžius, lytis ir pažymių vidurkiai siejasi su kūrybiškumu ir probleminiu elgesiu, nekontroliuojant ir kontroliuojant intelektą bei asmenybės bruožus (atvirumą patirčiai, ekstraversiją ir geranoriškumą), buvo nustatyti SDQ skalių skirtumai pagal lytį ir amžių pačių mokinių ir jų tėvų vertinimu. Taip pat buvo nustatyti asmenybės bruožų, intelektinių gebėjimų ir kūrybiškumo skirtumai pagal lytį ir amžių.

Siekiant palyginti SDQ skalių (vaikų versijos) skirtumus tarp merginų ir vaikų buvo taikytas Mann-Whitney U testas (neparametrinė statistika). Gauti rezultatai yra pateikiami 4 lentelėje.

4 lentelė. SDQ skalių skirtumai pagal lytį pačių mokinių vertinimu

SDQ skalė	Lytis	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Socialaus elgesio	Merginos	7,80	1,69	-0,28	0,777
	Vaikinai	7,40	2,46		
Hiperaktyumo	Merginos	3,70	2,06	-0,78	0,433
	Vaikinai	3,30	2,45		
Emocinių simptomų	Merginos	3,70	2,32	-1,51	0,132
	Vaikinai	2,60	1,96		
Elgesio problemų	Merginos	1,84	1,25	-0,63	0,531
	Vaikinai	2,10	1,37		
Problemų su bendraamžiais	Merginos	1,94	1,67	-2,28	0,023*
	Vaikinai	3,00	1,16		
Bendra sunkumų	Merginos	11,18	4,87	-0,10	0,921
	Vaikinai	11,00	3,92		
Poveikio	Merginos	0,70	1,45	-0,38	0,702
	Vaikinai	1,00	1,70		

Pastaba. * $p < 0,05$.

Pastaba. *M* – vidurkis, *SD* – standartinis nuokrypis, *Z* – *Z* testo koeficientas, *p* – reikšmingumo lygmuo.

4 lentelėje galima matyti, kad Mann-Whitney U testas rodo statistiškai reikšmingus patiriamų problemų su bendraamžiais skirtumas tarp merginų ir vaikų jų pačių vertinimu (*M* (merginos) = 1,94 (*SD* = 1,67), *M* (vaikinai) = 3,00 (*SD* = 1,16), kai *Z* = -2,28, *p* = 0,023). Šie rezultatai rodo, kad statistiškai reikšmingai daugiau problemų su bendraamžiais patiria vaikinai, nei merginos.

Toliau norint palyginti SDQ skalių (tėvų versijos) skirtumus tarp merginų ir vaikų buvo taikytas Mann-Whitney U testas. Gauti rezultatai pateikiami 5 lentelėje.

5 lentelė. SDQ skalių skirtumai pagal lytį tėvų vertinimu

SDQ skalė	Lytis	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Socialaus elgesio	Merginos	7,90	1,68	-1,36	0,173
	Vaikinai	7,10	1,60		
Hiperaktyumo	Merginos	2,26	1,72	-0,33	0,739
	Vaikinai	2,30	2,06		
	Merginos	3,16	2,15	-1,08	0,282

Emocinių simptomų	Vaikinai	2,40	2,41		
Elgesio problemų	Merginos	1,22	1,20	-0,23	0,820
	Vaikinai	1,30	1,25		
Problemų su bendraamžiais	Merginos	1,88	1,35	-2,69	0,007*
	Vaikinai	3,40	1,58		
Bendra sunkumų	Merginos	8,52	3,97	-0,19	0,850
	Vaikinai	9,40	5,68		
Poveikio	Merginos	0,32	0,89	-0,45	0,655
	Vaikinai	0,20	0,63		

Pastaba. * $p < 0,01$.

Pastaba. M – vidurkis, SD – standartinis nuokrypis, Z – Z testu koeficientas, p – reikšmingumo lygmuo.

5 lentelėje galima matyti, kad Mann-Whitney U testas rodo statistiškai reikšmingus patiriamų problemų su bendraamžiais skirtumas tarp merginų ir vaikinų jų tėvų vertinimu (M (merginos) = 1,88 (SD = 1,35), M (vaikinai) = 3,40 (SD = 1,58), kai Z = -2,69, p = 0,007). Šie rezultatai rodo, kad statistiškai reikšmingai daugiau problemų su bendraamžiais patiria vaikinai, nei merginos, jų tėvų vertinimu.

Toliau 6 lentelėje, taikant Student t-testą (parametrinė statistika), lyginami asmenybės bruožų, intelektinių gebėjimų ir kūrybiškumo skirtumai tarp merginų ir vaikinų.

6 lentelė. Asmenybės bruožų, intelektinių gebėjimų ir kūrybiškumo skirtumai pagal lytį

Kintamieji	Lytis	M	SD	t	df	p
Geranoriškumas	Merginos	50,10	10,60	0,58	55	0,567
	Vaikinai	53,44	11,80			
Ekstraversija	Merginos	49,31	8,26	0,19	55	0,848
	Vaikinai	47,56	9,15			
Atvirumas patirčiai	Merginos	46,54	9,17	-0,85	55	0,398
	Vaikinai	45,89	10,25			
Intelektiniai gebėjimai	Merginos	106,94	12,34	-1,55	58	0,126
	Vaikinai	113,70	13,48			
Kūrybiškumas	Merginos	25,56	9,46	0,37	58	0,711
	Vaikinai	24,20	15,18			

Pastaba. M – vidurkis, SD – standartinis nuokrypis, t – t testu koeficientas, df – laisvės laipsniai, p – reikšmingumo lygmuo.

Iš 6 lentelės galima matyti, kad Student t-testas rodo, kad asmenybės bruožai, intelektiniai gebėjimai ir kūrybiškumas statistiškai reikšmingai nesiskiria tarp vaikų ir merginų.

Siekiant palyginti kintamųjų skirtumus pagal amžiaus grupes, lyginamos tik dvi – 15 ir 16 metų – amžiaus grupės, nes 14 ir 17 metų mokinių per mažai, norint lyginti juos su kitomis amžiaus grupėmis (tiriamųjų skaičius grupėse skiriasi ≥ 3 kartus). 14 metų mokinių yra 2, 15 metų – 24, 16 metų – 32 ir 17 metų – 3.

Siekiant palyginti SDQ skalių (vaikų versijos) skirtumus tarp 15-16 metų amžiaus mokinių jų pačių vertinimu buvo taikytas Mann-Whitney U testas. Gauti rezultatai yra pateikiami 7 lentelėje.

7 lentelė. SDQ skalių skirtumai pagal amžių pačių mokinių vertinimu

SDQ skalė	Amžius	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Socialaus elgesio	15 metų	7,79	2,17	-0,66	0,509
	16 metų	7,78	1,58		
Hiperaktyumo	15 metų	3,88	1,96	-0,52	0,604
	16 metų	3,72	2,33		
Emocinių simptomų	15 metų	3,71	2,33	-0,18	0,854
	16 metų	3,63	2,37		
Elgesio problemų	15 metų	1,71	1,52	-1,18	0,240
	16 metų	1,97	1,06		
Problemų su bendraamžiais	15 metų	2,08	1,86	-0,67	0,504
	16 metų	2,19	1,51		
Bendra sunkumų	15 metų	11,38	5,10	-0,21	0,835
	16 metų	11,50	4,69		
Poveikio	15 metų	0,75	1,48	-0,46	0,647
	16 metų	0,88	1,60		

Pastaba. *M* – vidurkis, *SD* – standartinis nuokrypis, *Z* – *Z* testo koeficientas, *p* – reikšmingumo lygmuo.

7 lentelėje galima matyti, kad Mann-Whitney U testas rodo, kad nėra statistiškai reikšmingų SDQ skalių skirtumų tarp 15-16 metų amžiaus mokinių jų pačių vertinimu.

Toliau, norint palyginti SDQ skalių (tėvų versijos) skirtumus tarp 15-16 metų mokinių, buvo taikytas Mann-Whitney U testas. Gauti rezultatai yra pateikiami 8 lentelėje.

8 lentelė. SDQ skalių skirtumai pagal amžių tėvų vertinimu

SDQ skalė	Amžius	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Socialaus elgesio	15 metų	8,21	1,77	-2,25	0,025*
	16 metų	7,31	1,53		
Hiperaktyvumo	15 metų	2,63	1,44	-1,87	0,061
	16 metų	1,94	1,90		
Emocinių simptomų	15 metų	2,67	2,28	-1,00	0,318
	16 metų	3,25	2,24		
Elgesio problemų	15 metų	1,13	1,08	-0,72	0,470
	16 metų	1,30	1,25		
Problemų su bendraamžiais	15 metų	2,17	1,44	-0,56	0,575
	16 metų	1,94	1,50		
Bendra sunkumų	15 metų	8,58	3,82	-0,17	0,868
	16 metų	8,53	4,39		
Poveikio	15 metų	0,13	0,45	-1,16	0,247
	16 metų	0,44	1,08		

Pastaba. * $p < 0,05$.

Pastaba. *M* – vidurkis, *SD* – standartinis nuokrypis, *Z* – Z testo koeficientas, *p* – reikšmingumo lygmuo.

Iš 8 lentelės galima matyti, kad Mann-Whitney U testas rodo statistiškai reikšmingus socialaus elgesio skirtumas tarp 15-16 metų mokinių jų tėvų vertinimu ($M(15 \text{ metų}) = 8,21$ ($SD = 1,77$), $M(16 \text{ metų}) = 7,31$ ($SD = 1,53$), kai $Z = -2,25$, $p = 0,025$). Šie rezultatai rodo, kad statistiškai reikšmingai labiau socialiai elgiasi 15 metų mokiniai, lyginant su 16 metų mokiniais, jų tėvų vertinimu.

Toliau 9 lentelėje, taikant Student t-testą, lyginami asmenybės bruožų, intelektinių gebėjimų ir kūrybiškumo skirtumai tarp 15-16 metų mokinių.

9 lentelė. Asmenybės bruožų, intelektinių gebėjimų ir kūrybiškumo skirtumai pagal amžių

Kintamieji	Amžius	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Geranoriškumas	15 metų	48,46	8,61	-0,72	54	0,472
	16 metų	50,06	7,89			
Ekstraversija	15 metų	45,13	9,23	-0,84	54	0,403
	16 metų	47,25	9,41			
Atvirumas patirčiai	15 metų	46,13	11,23	-2,83	54	0,007*
	16 metų	53,97	9,49			
Intelektiniai gebėjimai	15 metų	109,42	12,19	0,12	54	0,902
	16 metų	109,00	12,65			
Kūrybiškumas	15 metų	27,96	11,16	1,43	54	0,159
	16 metų	23,91	10,00			

Pastaba. * $p < 0,01$.

Pastaba. M – vidurkis, SD – standartinis nuokrypis, t – t testo koeficientas, df – laisvės laipsniai, p – reikšmingumo lygmuo.

Iš 9 lentelės galima matyti, kad Student t-testas rodo statistiškai reikšmingus asmenybės bruožo – atvirumo patirčiai – skirtumas tarp 15-16 metų mokinių (M (15 metų) = 46,13 (SD = 11,23), M (16 metų) = 53,97 (SD = 9,49), kai $t = -2,83$, $p = 0,007$). Šie rezultatai rodo, kad statistiškai reikšmingai atviresni patirčiai yra 16 metų mokiniai, nei 15 metų mokiniai.

Toliau 10 lentelėje pateikiamos kintamųjų, analizuojamų šiame darbe, Spearman ir Pearson koreliacijos.

10 lentelė. Kintamųjų koreliacijos koeficientai

Kintamieji	K	IQ	VEI	TEI	GER	AP	EKS
K	1,00	0,16	0,084	0,016	0,01	-0,18	0,10
IQ	0,16	1,00	0,04	-0,07	-0,14	-0,03	-0,02
VEI	0,084	0,04	1,00	0,40**	-0,35**	-0,25	-0,01
TEI	0,016	-0,07	0,40**	1,00	-0,19	-0,15	-0,05
GER	0,01	-0,14	-0,35**	-0,19	1,00	0,42**	0,29*
AP	-0,18	-0,03	-0,25	-0,15	0,42**	1,00	0,54***
EKS	0,10	-0,02	-0,01	-0,05	0,29*	0,54***	1,00

Pastaba. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Pastaba. Spearman koreliacijos yra išskirtos kursyvu.

Pastaba. K – kūrybiškumas, IQ – intelektiniai gebėjimai, VEI – elgesio problemos (vaikų vertinimu), TEI – elgesio problemos (tėvų vertinimu), GER – geranoriškumas, AP – atvirumas patirčiai, EKS – ekstraversija.

Iš 10 lentelės galima matyti, kad tėvų nurodytos vaikų elgesio problemos statistiškai reikšmingai siejasi su pačių vaikų nurodytomis savo elgesio problemomis ($rs = 0,40$, $p = 0,001$, $p < 0,01$). Taip pat pačių vaikų nurodytos savo elgesio problemos statistiškai reikšmingai neigiamai siejasi su geranoriškumu ($rs = -0,35$, $p = 0,008$, $p < 0,01$).

Toliau, norint nustatyti, ar ir kaip lytis ir amžius siejasi su kūrybiškumu ir probleminiu elgesiu, buvo taikyta daugiamačė dispersinė analizė – MANOVA. Prieš tai buvo atliktos Spearman koreliacijos (10 lentelė), norint įvertinti, ar priklausomi kintamieji (kūrybiškumas ir probleminis elgesys), kurių vidurkiai yra lyginami, statistiškai reikšmingai bent vidutiniškai koreliuoja. Gauta,

kad elgesio problemos nesisieja su kūrybiškumu, todėl kūrybiškumas nebuvo įtrauktas į daugiamatę dispersinę analizę. Taikyta MANOVA parodė, kad nėra statistiškai reikšmingo probleminio elgesio įvėrčių skirtumo tarp merginų ir vaikų ($Wilks' \Lambda = 0,99, F(2, 57) = 0,12, p = 0,887$) ir tarp 15-16 metų amžiaus grupių ($Wilks' \Lambda = 0,96, F(1, 54) = 2,24, p = 0,140$). Vadinasi, lytis ir amžius nesisieja su probleminiu elgesiu.

Toliau, norint nustatyti, ar ir kaip lytis ir amžius siejasi su kūrybiškumu ir probleminiu elgesiu, kontroliuojant intelektą ir asmenybės bruožus (atvirumą patirčiai, ekstraversiją ir geranoriškumą), buvo taikyta daugiamatė kovariacinė analizė – MANCOVA. Prieš tai buvo atliktos Spearman koreliacijos (10 lentelė), norint įvertinti, ar priklausomi kintamieji (kūrybiškumas ir probleminis elgesys) ir kontroliuojami kintamieji (intelektas ir asmenybės bruožai) statistiškai reikšmingai bent vidutiniškai koreliuoja. Gauta, kad tik pačių vaikų nurodytos savo elgesio problemos statistiškai reikšmingai vidutiniškai koreliuoja su asmenybės bruožu geranoriškumu, todėl kiti kontroliuojami kintamieji (atvirumas patirčiai, ekstraversija ir intelektas) nebuvo įtraukti į daugiamatę kovariacinę analizę. Taikyta MANCOVA parodė, kad geranoriškumas yra statistiškai reikšmingai susijęs su probleminiu elgesiu, tačiau probleminis elgesys tarp lyčių ($Wilks' \Lambda = 0,99, F(2, 53) = 0,18, p = 0,904$) ir tarp 15-16 metų amžiaus grupių ($Wilks' \Lambda = 0,93, F(2, 52) = 1,99, p = 0,147$) nesiskiria, kontroliuojant geranoriškumą. Vadinasi, lytis ir amžius nesisieja su probleminiu elgesiu, kontroliuojant asmenybės bruožą – geranoriškumą.

Toliau, norint nustatyti, ar ir kaip pažymių vidurkiai siejasi su kūrybiškumu ir probleminiu elgesiu, buvo taikytos Spearman koreliacijos (11 lentelė).

11 lentelė. *Pažymių vidurkių ir probleminio elgesio bei kūrybiškumo Spearman koreliacijos koeficientai*

Kintamieji	LK	MAT	AK	IST	CHE	FIZ	BIO	TECH	FU	VP
K	-0,11	0,14	-0,18	-0,19	-0,01	-0,26*	-0,12	-0,01	0,01	-0,13
VEI	-0,21	-0,17	-0,11	-0,11	-0,25	-0,16	-0,10	-0,09	-0,38**	-0,26*
TEI	-0,06	-0,25	-0,16	-0,34**	-0,34**	-0,20	-0,26*	0,05	-0,30*	-0,39**

Pastaba. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

Pastaba. K – kūrybiškumas, IQ – intelektiniai gebėjimai, VEI – elgesio problemos (vaikų vertinimu), TEI – elgesio problemos (tėvų vertinimu), LK – lietuvių kalba, MAT – matematika, AK – anglų kalba, IST – istorija, CHE – chemija, FIZ – fizika, BIO – biologija, TECH – technologijos, FU – fizinis ugdymas, VP – visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkis.

Iš 11 lentelės galima matyti, kad gautos vidutinio stiprumo statistiškai reikšmingos neigiamos sąsajos tarp pačių vaikų nurodomo savo probleminio elgesio ir fizinio ugdymo pažymių vidurkio ($r_s = -0,38, p < 0,01, p = 0,003$) bei visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkio ($r_s = -0,26, p < 0,05, p = 0,042$). Tai rodo, kad kuo tiriamieji turi daugiau elgesio problemų, tuo jų fizinio ugdymo ir visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkiai yra žemesni, arba atvirkščiai – kuo tiriamųjų fizinio ugdymo ir visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkiai yra aukštesni, tuo jie turi mažiau elgesio problemų. Taip pat gautos statistiškai reikšmingos neigiamos vidutinio stiprumo sąsajos yra tarp tėvų (globėjų, rūpintojų) nurodomo savo vaikų probleminio elgesio ir vaikų fizinio ugdymo, istorijos, biologijos, chemijos ir visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkių. Tai rodo, kad kuo tiriamieji, pagal jų tėvus, turi daugiau elgesio problemų, tuo jų fizinio ugdymo, istorijos, biologijos, chemijos ir visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkiai yra žemesni, arba atvirkščiai – kuo tiriamųjų fizinio ugdymo, istorijos, biologijos, chemijos ir visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkiai yra aukštesni, tuo jie, anot jų tėvų, turi mažiau elgesio problemų. Galiausiai, gauta statistiškai reikšminga neigiama vidutinio stiprumo sąsaja tarp vaikų kūrybiškumo ir fizikos pažymių vidurkio ($r_s = -0,26, p < 0,05, p = 0,044$). Tai rodo, kad kuo tiriamieji yra kūrybiškesni, tuo jų fizikos pažymių vidurkis yra žemesnis, arba atvirkščiai – kuo tiriamųjų fizikos pažymių vidurkis yra aukštesnis, tuo jie yra mažiau kūrybiški.

Toliau taikomos dalinės koreliacijos, norint įvertinti intelekto ir asmenybės bruožų svarbą gautoms statistiškai reikšmingoms Spearman koreliacijoms (11 lentelė), t. y. ar pasikeičia, ar nepasikeičia dviejų kintamųjų tarpusavio ryšys, kontroliuojant intelektą ir asmenybės bruožus. Jei pasikeičia, galima manyti, kad kontroliuojami kintamieji yra svarbūs tiesioginiam ryšiui tarp dviejų kintamųjų, o jei nepasikeičia, galima manyti, kad kontroliuojami kintamieji nėra svarbūs tiesioginiam dviejų kintamųjų ryšiui. Dalinių koreliacijų analizė svarbi, kai yra keli tarpusavyje susiję kintamieji ir norima įvertinti tiesioginę dviejų kintamųjų sąsają, eliminuojant kitus kintamuosius.

Taikant dalines koreliacijas, gauti 9-10 klasių mokinių nurodomo savo probleminio elgesio ir pažymių vidurkių, kontroliuojant intelektą ir asmenybės bruožus, koreliacijos koeficientai yra pateikiami 12 lentelėje.

12 lentelė. 9-10 klasių mokinių nurodomo savo probleminio elgesio ir pažymių vidurkių koreliacijos koeficientai, kontroliuojant intelektą ir asmenybės bruožus

Probleminis elgesys	Fizinis ugdymas	Visi mokomieji dalykai
Kontroliuojami kintamieji:		

Intelektas	-0,40**	-0,31*
Geranoriškumas	-0,30*	-0,17
Ekstraversija	-0,38**	-0,26
Atvirumas patirčiai	-0,30*	-0,16

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Iš 12 lentelės galima matyti, kad kontroliuojant intelektą, geranoriškumą, ekstraversiją ir atvirumą patirčiai, nustatyti vidutinio stiprumo statistiškai reikšmingi neigiami ryšiai tarp 9-10 klasių mokinių nurodomo savo probleminio elgesio ir fizinio ugdymo pažymių vidurkio. Šie rezultatai rodo, kad net ir atsižvelgus į kontroliuojamus kintamuosius, kuo tiriamieji turi daugiau elgesio problemų, tuo jų fizinio ugdymo pažymių vidurkis yra žemesnis, arba atvirkščiai – kuo tiriamųjų fizinio ugdymo pažymių vidurkis yra aukštesnis, tuo jie turi mažiau elgesio problemų. Toliau, kontroliuojant visus asmenybės bruožus, pasikeitė ryšys iš statistiškai reikšmingo (11 lentelė) į nereikšmingą tarp mokinių nurodomo savo probleminio elgesio ir visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkio. Vadinasi, geranoriškumas, ekstraversija ir atvirumas patirčiai yra svarbūs sąsajai tarp pačių vaikų nurodomo savo probleminio elgesio ir visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkio.

Toliau, taip pat taikant dalines koreliacijas, gauti tėvų nurodomo savo vaikų probleminio elgesio ir pažymių vidurkių, kontroliuojant intelektą ir asmenybės bruožus, koreliacijos koeficientai yra pateikiami 13 lentelėje.

13 lentelė. Tėvų (globėjų, rūpintojų) nurodomo savo vaikų probleminio elgesio ir pažymių vidurkių koreliacijos koeficientai, kontroliuojant intelektą ir asmenybės bruožus

Probleminis elgesys	Istorija	Biologija	Chemija	Fizinis ugdymas	Visi mokomieji dalykai
Kontroliuojami kintamieji:					
Intelektas	-0,34**	-0,22	-0,32*	-0,42**	-0,38**
Geranoriškumas	-0,27*	-0,16	-0,26	-0,35**	-0,30*
Ekstraversija	-0,29*	-0,18	-0,29*	-0,39**	-0,34*

Atvirumas patirčiai	-0,25	-0,13	-0,26	-0,35**	-0,29*
---------------------	-------	-------	-------	---------	--------

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Iš 13 lentelės galima matyti, kad net ir kontroliuojant intelektą ir visus asmenybės bruožus, išliko vidutinio stiprumo statistiškai reikšmingi neigiami ryšiai tarp tėvų nurodomo savo vaikų probleminio elgesio ir fizinio ugdymo bei visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkių. Vadinasi, galima manyti, kad visi kontroliuojami kintamieji nėra svarbūs sąsajai tarp tėvų nurodomo savo vaikų probleminio elgesio ir fizinio ugdymo bei visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkių. Tačiau kontroliuojant visus kontroliuojamus kintamuosius pasikeitė ryšys iš statistiškai reikšmingo (11 lentelė) į nereikšmingą tarp vaikų probleminio elgesio, kurį nurodė jų tėvai, ir biologijos pažymių vidurkio, todėl intelektas ir visi asmenybės bruožai yra svarbūs sąsajai tarp tėvų nurodomo savo vaikų probleminio elgesio ir biologijos pažymių vidurkio.

Toliau, taikant dalines koreliacijas, gauti 9-10 klasių mokinių kūrybiškumo ir fizikos pažymių vidurkio, kontroliuojant intelektą ir asmenybės bruožus, koreliacijos koeficientai yra pateikiami 14 lentelėje.

14 lentelė. *9-10 klasių mokinių kūrybiškumo ir pažymių vidurkių koreliacijos koeficientai, kontroliuojant intelektą ir asmenybės bruožus*

Kūrybiškumas	Fizika
Kontroliuojami kintamieji:	
Intelektas	-0,30*
Geranoriškumas	-0,27*
Ekstraversija	-0,28*
Atvirumas patirčiai	-0,22

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Iš 14 lentelės galima matyti, kad kontroliuojant intelektą, geranoriškumą ir ekstraversiją, išliko vidutinio stiprumo statistiškai reikšmingi neigiami ryšiai tarp 9-10 klasių mokinių kūrybiškumo ir fizikos pažymių vidurkio. Šie rezultatai rodo, kad net ir atsižvelgus į šiuos kontroliuojamus

kintamuosius, kuo tiriamieji yra kūrybiškesni, tuo jų fizikos pažymių vidurkis yra žemesnis, arba atvirkščiai – kuo tiriamųjų fizikos pažymių vidurkis yra aukštesnis, tuo jie yra mažiau kūrybiški. Vadinasi, galima manyti, intelektas, geranoriškumas ir ekstrasversija nėra svarbūs sąsajai tarp 9-10 klasių mokinių kūrybiškumo ir fizikos pažymių vidurkio. Tačiau, kontroliuojant atvirumą patirčiai, sąsaja tarp kūrybiškumo ir fizikos pažymių vidurkio iš statistiškai reikšmingos (11 lentelė) pasikeitė į nereikšminą. Atvirumo patirčiai eliminavimas keičia tiesioginę sąsają tarp kūrybiškumo ir fizikos pažymių vidurkio – ši sąsaja tampa statistiškai nebereikšminga.

3.2. Kūrybiškumo ir probleminio elgesio sąsajos

Atsakant į 2 tyrimo uždavinį – nustatyti kūrybiškumo sąsajas su probleminiu elgesiu tarp 9-10 klasės mokinių, nekontroliuojant ir kontroliuojant intelektą bei asmenybės bruožus (atvirumą patirčiai, ekstrasversiją ir geranoriškumą) – taikytos Spearman koreliacijos ir planuotos taikyti dalinės koreliacijos.

Atliekant Spearman koreliacinę analizę, rasta vidutinio stiprumo statistiškai reikšminga teigiama sąsaja tarp pačių tiriamųjų nurodomo savo probleminio elgesio ir tiriamųjų tėvų (globėjų, rūpintojų) nurodomo savo vaikų probleminio elgesio ($rs = 0,40, p = 0,001$), tačiau nerastos sąsajos tarp pačių mokinių nurodomo savo probleminio elgesio ir kūrybiškumo bei tarp tėvų nurodomo savo vaikų probleminio elgesio ir kūrybiškumo (10 lentelė). Tai rodo, kad kuo tiriamieji nurodo turintys daugiau elgesio problemų, tuo ir jų tėvai nurodo, kad jų vaikai turi daugiau elgesio problemų, arba atvirkščiai – kuo tiriamųjų tėvai nurodo, kad jų vaikai turi daugiau elgesio problemų, tuo ir patys tiriamieji nurodo turintys daugiau elgesio problemų.

Kadangi taikant Spearman koreliacijas nebuvo gautos statistiškai reikšmingos sąsajos tarp vaikų probleminio elgesio, kurį nurodė jų tėvai, ir kūrybiškumo, bei pačių vaikų nurodomo savo probleminio elgesio ir kūrybiškumo, dalinių koreliacijų analizė nebebuvo taikoma.

3.3. Kūrybiškumo įtaka probleminiam elgesiui arba probleminio elgesio įtaka kūrybiškumui

Prieš atliekant regresines analizes ir atsakant į 3 tyrimo uždavinį – nustatyti, ar ir kaip kūrybiškumas paaiškina probleminį elgesį (ar atvirkščiai), nekontroliuojant ir kontroliuojant intelektą bei asmenybės bruožus (atvirumą patirčiai, ekstrasversiją ir geranoriškumą) – buvo sudaromos taškinės diagramos, norint įsitikinti, ar nepriklausomi intervaliniai kintamieji (tėvų nurodomas savo vaikų probleminis elgesys ir pačių vaikų nurodomas savo probleminis elgesys) yra tiesiškai susiję su priklausomu intervaliniu kintamuoju (kūrybiškumu), ir atvirkščiai – ar nepriklausomas intervalinis kintamasis (kūrybiškumas) yra tiesiškai susijęs su priklausomais intervaliniais kintamaisiais (tėvų

nurodomu savo vaikų probleminiu elgesiu ir tiriamųjų nurodomu savo probleminiu elgesiu). Pagal taškų išsidėstymą diagramoje buvo galima pastebėti, kad tarp priklausomo ir nepriklausomo kintamųjų (kūrybiškumo ir tėvų nurodomo savo vaikų probleminio elgesio bei tarp kūrybiškumo ir pačių tiriamųjų nurodomo savo probleminio elgesio) nėra tiesinės priklausomybės, todėl toliau paprastoji tiesinė ir hierarchinė regresinės analizės nebuvo atliekamos.

4. REZULTATŲ APITARIMAS

Šiuo tyrimu buvo siekiama ištirti 9-10 klasių mokinių sąsajas, nekontroliuojant ir kontroliuojant intelektą ir asmenybės bruožus (atvirumą patirčiai, ekstraversiją ir geranoriškumą). Toliau aptariami gauti rezultatai.

4.1. Amžiaus, lyties ir pažymių vidurkių sąsajos su kūrybiškumu ir probleminiu elgesiu

1-ame tyrimo uždavinyje buvo siekiama nustatyti, ar ir kaip amžius, lytis ir pasiekimai siejasi su kūrybiškumu ir probleminiu elgesiu, nekontroliuojant ir kontroliuojant intelektą ir asmenybės bruožus (atvirumą patirčiai, ekstraversiją ir geranoriškumą). Toliau aptariami 1-o tyrimo uždavinio gauti rezultatai.

Gauti 1-o uždavinio rezultatai parodė, kad šio tyrimo imtyje lytis nesisieja su paauglių probleminiu elgesiu. Kaip yra žinoma, paauglystė yra pokyčių ir iššūkių kupinas raidos laikotarpis: vyksta savo tapatumo ir savasties ieškojimas, reiškiasi bandymai įsitvirtinti šioje visuomenėje, todėl tiek merginos, tiek vaikinai gali patirti panašų elgesio problemų išreikštumą, pvz., dažnai supykti ir nesusivaldyti, apgaudinėti ir nepaklusti kitų – suaugusių – žmonių nurodymams ir pan. Panašiai teigia ir Barkauskienė ir Zacharevičienė (2019) – maištavimas (pvz., visuomenės normų pažeidimai, alkoholio ir / ar narkotinių medžiagų vartojimas) gali prisidėti prie paauglių savo tapatumo ir savasties ieškojimo. Nors galima manyti, kad vaikinai dažniau pasižymi probleminiu elgesiu, nei merginos, tačiau atlikus šį tyrimą paaiškėjo, kad tiek merginos, tiek vaikinai turi panašų probleminio elgesio išreikštumą. Dar šio tyrimo rezultatai parodė, kad nors asmenybės bruožas – geranoriškumas – yra susijęs su probleminiu elgesiu, tačiau probleminis elgesys tarp lyčių nesiskiria, kai geranoriškumo poveikis yra „išimamas“. Tai reiškia, kad net ir atsižvelgus į asmenybės bruožą – geranoriškumą, vaikinų ir merginų probleminio elgesio išreikštumas yra panašus. Gali kilti klausimas – kuo yra svarbus geranoriškumas? Galima svarstyti, kad buvimas geranorišku gali skatinti paauglius mažiau problemiška elgtis, pvz., mažiau rizikingai elgtis, taip pat skatinti didesnę prisitaikymą prie aplinkos keliamų reikalavimų, paklusimą kitų – suaugusių – žmonių nurodymams. Taigi, šiame tyrime rasta, kad šio tyrimo imtyje lytis nesisieja su paauglių probleminiu elgesiu.

Toliau šiame tyrime rasta, kad šio tyrimo imtyje amžius (kaip ir lytis) nesisieja su paauglių probleminiu elgesiu. Ir nors geranoriškumas yra susijęs su probleminiu elgesiu, tačiau probleminis elgesys tarp 15-16 metų paauglių (kaip ir tarp lyčių) nesiskiria, kai geranoriškumo poveikis yra „išimamas“. Galima svarstyti, kad 15-16 metų paauglių gebėjimas reguliuoti savo elgesį, socialinių situacijų supratimas stiprėja, todėl yra dažniau išvengiama konfliktų su artimoje aplinkoje esančiais žmonėmis, lyginant su, pvz., 10-12 metų amžiaus paaugliais, kai dar tik pradeda reikštis elgesio

problemos (Barkauskienė ir Zacharevičienė, 2019). Harna ir kolegės (2025) taip pat teigia, kad paauglystėje palaipsniui didėja socializacijos įgūdžiai, kurie atlieka pagalbinį vaidmenį, padedantį reikštis į tikslą nukreiptam, prosocialiam elgesiui. Atkeiptinas dėmesys, kad nors, anot Barkauskienės ir Zacharevičienės (2019), paauglystėje impulsų kontrolė didėja, tačiau impulsyvumas, glaudžiai susijęs su rizikingu elgesiu, gali išlikti. Taigi, šiame tyrime rasta, kad šio tyrimo imtyje amžius nesisieja su paauglių probleminiu elgesiu.

Atsakant į 1-ą šio tyrimo uždavinį dar buvo rasta, kad net ir „pašalinus“ intelekto ir asmenybės bruožų poveikį, kuo paaugliai (jų pačių vertinimu) turi daugiau elgesio problemų, tuo jų fizinio ugdymo pažymių vidurkis yra žemesnis, arba atvirkščiai – kuo paauglių fizinio ugdymo pažymių vidurkis yra aukštesnis, tuo jie turi mažiau elgesio problemų. Vienas galimas argumentas, kodėl fizinio ugdymo pažymių vidurkis yra susijęs su elgesio problemomis, – elgesio problemų turintys mokiniai į kitas pamokas (pvz., matematikos, lietuvių kalbos) nueina ir jose dalyvauja, o fizinio ugdymo pamokas gali laikyti „antraeilėmis“, kuriose galima ir nedalyvauti, todėl mokytojai gali šiuos mokinius vertinti žemesniais pažymiais. Kitas galimas argumentas – probleminiu elgesiu pasižymintys paaugliai dažnai gali jausti mažesnę pasitenkinimą mokykla, todėl ir jų motyvacija dalyvauti fizinio ugdymo pamokose gali būti žemesnė, jie gali greičiau nusivilti ir / ar supyksti, jeigu kas nors nepavyksta per fizinio ugdymo veiklas, todėl ir mokytojai atitinkamai juos gali vertinti prastesniais pažymiais. Ivanauskaitė (2012) savo magistriniame darbe teigia, kad jaunuoliai, turintys elgesio problemų, dažnai susiduria su taisyklių laikymosi ir impulsų kontrolės sunkumais, taip pat jiems sudėtingiau užmegzti ir palaikyti santykius su bendraamžiais ir mokytojais, o tai trukdo jiems įsitraukti į fizinio ugdymo pamokų veiklas, todėl ir jų fizinio ugdymo pasiekimai žemesni. Dar šio tyrimo rezultatai rodo, kad asmenybės bruožai yra svarbūs sąsajai tarp 9-10 klasių mokinių nurodomo savo probleminio elgesio ir visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkio, nes „pašalinus“ asmenybės bruožus nebeliko reikšmingos sąsajos tarp probleminio elgesio ir visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkio. Galima svarstyti, kad asmenybės bruožai gali būti kaip apsauginiai veiksniai ir „sumažinti“ ar net „neutralizuoti“ poveikį sąsajai tarp probleminio elgesio ir mokomųjų dalykų pažymių vidurkio. Galima manyti, kad jei paaugliai pasižymi didesniu asmenybės bruožų išreikštumu, net ir turėdami daugiau elgesio problemų, jų pažymių vidurkis gali išlikti vis tiek pakankamai aukštas. Literatūroje taip pat randama, kad asmenybės bruožai gali būti kaip apsauginiai veiksniai, kurie gali padėti geriau susidoroti su elgesio sunkumais ir palaikyti aukštesnius akademinius rezultatus (Abdullah et al., 2020). Taigi, šiame darbe nustatyta, kad intelektas ir asmenybės bruožai nėra svarbūs sąsajai tarp 9-10 klasių paauglių elgesio problemų ir fizinio ugdymo pažymių vidurkio, o asmenybės bruožai yra svarbūs sąsajai tarp probleminio elgesio ir visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkio.

Dar šiame tyrime buvo nustatyta, kad kuo paaugliai turi daugiau elgesio problemų (pagal jų tėvus), tuo jų fizinio ugdymo, istorijos, biologijos, chemijos ir visų mokomųjų dalykų pažymių

vidurkiai yra žemesni, arba atvirkščiai, – kuo paauglių fizinio ugdymo, istorijos, biologijos, chemijos ir visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkiai yra aukštesni, tuo jie, anot jų tėvų, turi mažiau elgesio problemų. Tačiau „pašalinus“ intelekto ir asmenybės bruožų (atvirumo patirčiai, ekstraversijos ir geranoriškumo) poveikį, sąsajos tarp fizinio ugdymo ir visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkių ir probleminio elgesio (mokinių tėvų vertinimu) nepasikeitė, jos išliko tokios pačios (priešingai gautiems rezultatams su pačių paauglių vertinamu savo probleminiu elgesiu ir visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkiu). Vienas galimas argumentas – nesvarbu, ar paaugliai pasižymi didesniu ar mažesniu asmenybės bruožų išreikštumu ir didesniais ar mažesniais intelektiniais gebėjimais, jei jie turi daugiau elgesio problemų (jų tėvų vertinimu), jų fizinio ugdymo ir visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkiai bus žemesni. Galima manyti, kad paaugliai, kurie pasižymi labiau problemišku elgesiu, jų tėvų vertinimu, labiau pasižymi ir problemišku elgesiu mokykloje, o tai gali atitinkamai paveikti ir mokytojų rašomus pažymius – jie gali būti rašomi žemesni. Kitas galimas argumentas – tėvai ir mokytojai gali nematyti mokinių, kurie patys nurodė turintys daugiau elgesio problemų, kaip „problemiškų“, t. y. šie mokiniai gali atrodyti kaip neturintys elgesio problemų arba jų turintys mažai (ir todėl mokytojai gali juos vertinti aukštesniais pažymiais). Galima svarstyti, kad tėvai, nurodę, kad jų vaikai turi elgesio problemų, gali savo vaikų probleminio elgesio raišką vertinti objektyviau, nes gali į savo vaikus žvelgti tarsi iš šalies. Taigi, viena vertus, geranoriškumas, ekstraversija ir atvirumas patirčiai yra svarbūs sąsajai tarp probleminio elgesio (pačių mokinių vertinimu) ir visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkio, o, kita vertus, yra nesvarbūs (paauglių tėvų vertinimu).

Galiausiai, dar šiame tyrime buvo rasta, kad net ir „pašalinus“ intelekto ir asmenybės bruožų (geranoriškumo ir ekstraversijos) poveikį, reikšminga sąsaja tarp kūrybiškumo ir fizikos pažymių vidurkio lieka, t. y. kuo tiriamieji yra kūrybiškesni, tuo jų fizikos pažymių vidurkis yra žemesnis, arba atvirkščiai, – kuo tiriamųjų fizikos pažymių vidurkis yra aukštesnis, tuo jie yra mažiau kūrybiški. Dar šio tyrimo rezultatai rodo, kad atvirumo patirčiai „pašalinimas“ keičia sąsają, – reikšmingos sąsajos nebelieka tarp kūrybiškumo ir fizikos pažymių vidurkio, todėl, galima manyti, atvirumas patirčiai svarbus šiai sąsajai. Mokslinėje literatūroje randama (tik ne su fizikos pasiekimais, o su matematikos), kad aukštesni matematikos pasiekimų rezultatai yra susiję su aukštesniu atvirumo lygiu (Israel et al., 2023), o Neubauer ir Hofer (2021) tyrime buvo nustatyta, kad aukštesnis atvirumas yra susijęs su aukštesniu savo vertinamu kūrybiškumu. Galima svarstyti, kad fizikos užduotys dažnai reikalauja tikslų atsakymų, o kūrybiškesni paaugliai gali ieškoti naujų, originalių fizikos užduočių sprendimo būdų, kurie ne visada yra teisingi. Ir, galima svarstyti, atvirumas patirčiai yra svarbus kūrybiškumo ir fizikos pažymių vidurkio sąsajai, nes atvirumas patirčiai gali rodyti, kad paaugliai mėgsta bei aktyviai siekia naujų patirčių, yra žingeidūs, smalsūs, todėl jie gali būti nesusikoncentravę į tikslumo reikalaujančius dalykus, šiuo atveju – fizikos užduotis. Žinoma, svarbu paminėti, kad sąsajų tarp tikslųjų mokomųjų dalykų pažymių vidurkių (tokių kaip matematika, chemija ir biologija) ir

kūrybiškumo nebuvo rasta, todėl ir į sąsają tarp fizikos pažymių vidurkio ir kūrybiškumo turėtų būti žvelgiama kritiškai. Taigi, šioje imtyje 9-10 klasių paauglių kūrybiškumas susijęs su fizikos pažymių vidurkiu.

4.2. Kūrybiškumo ir probleminio elgesio sąsajos

2-ame tyrimo uždavinyje buvo siekiama nustatyti kūrybiškumo sąsajas su probleminiu elgesiu tarp 9-10 klasės mokinių, nekontroliuojant ir kontroliuojant intelektą bei asmenybės bruožus. Toliau aptariami 2-o tyrimo uždavinio gauti rezultatai.

Apskritai, pirminis šio darbo tikslas buvo ištirti kūrybiškumo ir probleminio elgesio sąsajas ir kiek intelektas bei asmenybės bruožai gali būti svarbūs šiai sąsajai. Svarstyta, kad paaugliai, kurie turi elgesio problemų, pasižymi aukštu kūrybiškumu, t. y. kad per probleminę elgesį jie taip atskleidžia save, savo kūrybiškumą. Dažnai galima išgirsti, kad problemiška besielgiantys vaikai yra „nepatogūs“, socialiai neatsakingi, mažai empatiški ir dėl to net bandoma juos „užspausti“ – slopinti jų saviraišką ir bandyti juos padaryti „patogius“. Tačiau svarbu pamatyti ir probleminio elgesio raišką kaip būdą save realizuoti, ieškoti savo tapatumo (Barkauskienė ir Zacharevičienė, 2019). Žinoma, svarbu ir rimtai žiūrėti į ankstyvasias probleminio elgesio apraiškas, nes jei ankstyvieji elgesio sunkumai nėra koreguojami, tikimybė, kad jie taps rimtomis elgesio problemomis (pvz., peraugęs į agresiją, neatsargų alkoholio ir / ar narkotinių medžiagų vartojimą, visuomenės normų pažeidimus) yra pakankamai didelė. Kaip teigia Barkauskienė ir Zacharevičienė (2019), svarbu iš karto nepatologizuoti jaunuolių elgesio, o stebėti ir kalbėtis su pačiais paaugliais, nes paaugliams yra būdingas maksimalizmas, nepriklausomas mąstymas ir aštrių pojūčių paieškos. Šie vaikai nėra „blogi“ savaime – jie kuria savo tapatumą, nepaklūsta įprastoms elgesio normoms ir turi nestereotipinę mąstymą.

Tačiau, grįžtant prie šio tyrimo rezultatų, šiame tyrime nebuvo rasta sąsajų tarp probleminio elgesio ir kūrybiškumo. Galima svarstyti, kodėl ši sąsaja nebuvo rasta. Vienas galimas argumentas – probleminis elgesys gali trukdyti paauglių kūrybiškumo reiškimuisi (Barkauskienė ir Zacharevičienė, 2019, t. y. paaugliams gali tapti sudėtinga atsiskleisti ir realizuoti save, kai reškiasi probleminis elgesys. Galima svarstyti, kad elgesio problemų turintys paaugliai turi žemą elgesio slopinimo lygį, kuris gali slopinti ir vaizduotės ir kūrybiškumo panaudojimą bei mažinti elgesio reguliavimo lankstumo galimybes (Barkauskienės ir Zacharevičienės, 2019). Kitas galimas argumentas – šio tyrimo imties specifiškumas. Tyrime dalyvavo daugiau mokinių, turinčių aukštesnį nei vidutinį intelektinių gebėjimų lygį, o aukštesni intelektiniai gebėjimai, kaip yra žinoma, gali būti apsauginis veiksnys probleminio elgesio raiškai (Jessor, 1991). Taip pat tyrime dalyvavo 9-10 klasių mokiniai tik iš vienos didmiesčio mokyklos – Vilniaus gimnazijos. Kadangi norint patekti į šią gimnaziją yra

vykdoma atranka, tai, galima svarstyti, mokiniai, turintys žemesnius pažymių vidurkius ir daugiau elgesio problemų, gali būti ir neatrinkti į šią mokyklą. Taip pat, galima svarstyti, mokiniai, turintys elgesio problemų, turi mažesnę motyvaciją dalyvauti tokio pobūdžio tyrimuose. Dar kitas galimas argumentas – kūrybiški paaugliai nebūtinai turi elgesio problemų – jie gali kūrybiškai spręsti problemas, o ne elgtis problemiška. Taigi, šio tyrimo imtyje nebuvo rasta sąsaja tarp kūrybiškumo ir probleminio elgesio.

4.3. Kūrybiškumo įtaka probleminiam elgesiui arba probleminio elgesio įtaka kūrybiškumui

3-iajame šio tyrimo uždavinyje buvo siekiama nustatyti, ar ir kaip kūrybiškumas paaiškina probleminį elgesį (ar atvirkščiai), nekontroliuojant ir kontroliuojant intelektą bei asmenybės bruožus (atvirumą patirčiai, ekstraversiją ir geranoriškumą).

Tyrime buvo rasta, kad tarp kūrybiškumo ir tėvų nurodomo savo vaikų probleminio elgesio bei tarp kūrybiškumo ir pačių 9-10 klasių mokinių nurodomo savo probleminio elgesio nėra sąsajų, todėl toliau nebuvo galima analizuoti kūrybiškumo įtakos probleminiam elgesiui, ir atvirkščiai, – probleminio elgesio įtakos kūrybiškumui.

Apibendrinant gautus šio darbo tyrimo rezultatus, galima teigti, kad šioje imtyje lytis ir amžius nesisieja su 9-10 klasių mokinių probleminiu elgesiu. Intelektas ir asmenybės bruožai (atvirumas patirčiai, ekstraversija ir geranoriškumas) nėra svarbūs sąsajai tarp 9-10 klasių mokinių savo pačių vertinamų elgesio problemų ir fizinio ugdymo pažymių vidurkio. Viena vertus, asmenybės bruožai yra svarbūs sąsajai tarp mokinių vertinamo savo probleminio elgesio ir visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkio, tačiau, kita vertus, asmenybės bruožai nėra svarbūs sąsajai tarp tėvų vertinamo savo vaikų probleminio elgesio ir visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkio. Dar šio tyrimo rezultatai parodė, kad atvirumo patirčiai „pašalinimas“ keičia tiesioginę sąsają tarp 9-10 klasių mokinių kūrybiškumo ir fizikos pažymių vidurkio – reikšmingos sąsajos nebelieka, todėl, galima manyti, atvirumas patirčiai yra svarbus šiai sąsajai. Galiausiai, nebuvo rasta sąsajų tarp probleminio elgesio ir kūrybiškumo. Galima svarstyti, kad probleminis elgesys gali užgožti kūrybiškumo reiškimąsi. Taip pat galima priežastis – imties specifiškumas: šiame tyrime dalyvavo daugiau mokinių, turinčių aukštesnius nei vidutinius intelektinius gebėjimus, taip pat šiame tyrime dalyvavo mokiniai tik iš vienos didmiesčio – Vilniaus – gimnazijos, kurioje vykdoma patekimo į gimnaziją atranka. Taip pat yra sudėtinga pritraukti į tokio pobūdžio tyrimus elgesio problemų turinčius mokinius. Ir dar viena galima priežastis – kūrybiški paaugliai nebūtinai turi elgesio problemų – jie gali kūrybiškai spręsti problemas, o ne elgtis problemiška.

4.4. Tyrimo ribotumai

Tirti probleminio elgesio ir kūrybiškumo sąsajas tarp 9-10 klasių mokinių, nekontroliuojant ir kontroliuojant intelektą ir asmenybės bruožus, yra sudėtingas tikslas, todėl į gautus tyrimo rezultatus reikėtų žiūrėti kritiškai dėl kelių priežasčių: 1) 9-10 klasių mokiniai buvo atrinkti neatsitiktinės (netikimybinės) kvotinės atrankos būdu, tad tyrimo rezultatai negali būti pritaikyti bendrai visiems Lietuvos 9-10 klasių mokiniams. 2) 9-10 klasių mokiniai buvo tiriami tik iš vienos didmiesčio mokyklos – Vilniaus gimnazijos. Būtų svarbu tirti paauglius, gyvenančius kaimo vietovėse, nes, kaip teigia Ashmitha ir Annalakshmi (2022), tarp kaime gyvenančių paauglių vyrauja reikšmingas rizikingas elgesys ir fizinės bei psichikos sveikatos problemos. 3) 9-10 klasių mokinių imties dydis šiame tyrime yra per mažas. 4) Šio tyrimo imtyje yra daugiau mokinių, turinčių aukštesnį nei vidutinį intelektinių gebėjimų lygį (t. y. truputį aukštesnį nei vidutinį, aukštą ir labai aukštą), nei mokinių, turinčių žemesnį nei vidutinį intelektinių gebėjimų lygį (t. y. truputį žemesnį, nei vidutinį, o labai žemo ir žemo intelektinių gebėjimų lygių mokinių šioje imtyje nėra), todėl ši imtis yra labiau specifinė, nei vidutinė. 5) Taip pat šio tyrimo imtyje yra daugiau mokinių, turinčių bendrai aukštesnį nei vidutinį kūrybiškumo lygį, nei mokinių, turinčių žemesnį nei vidutinį kūrybiškumo lygį, todėl tai irgi rodo, kad ši imtis yra labiau specifinė, nei vidutinė.

4.5. Tolesnių tyrimų kryptys

Tyrėjams, kurie ateityje nagrinės panašią temą, toliau būtų svarbu tyrinėti pačius reiškinius – kūrybiškumą ir probleminį elgesį – bei šių reiškinių sąsajas, taip pat koks yra intelekto ir asmenybės bruožų poveikis šiai sąsajai. Taip pat tyrėjams būtų svarbu surinkti imtį, kurioje būtų tiek miestuose, tiek kaimuose gyvenančių 9-10 klasių mokinių bei kurioje būtų apylygiai mokinių, turinčių aukštesnį ir žemesnį nei vidutinis intelektinių gebėjimų lygį bei kūrybiškumo lygį. Dar galima svarstyti, kad šiame tyrime panaudoti instrumentai nėra pakankami – jie pilnai nepadaeda atsakyti į šiame tyrime išsikeltus uždavinius – ir kad kiti instrumentai galėtų daugiau atskleisti apie kūrybiškumo ir probleminio elgesio sąsajas. Taip pat, galima svarstyti, kad kokybiniai tyrimai galėtų pateikti naujų įžvalgų nustatytoms ir nenustatytoms sąsajoms paaiškinti, todėl kokybiniai tyrimai būtų vertinti nagrinėjant šią temą. Galiausiai, tyrėjams, kurie nagrinės panašią temą ateityje, dar būtų svarbu svarstyti, kaip pritraukti daugiau į tyrimą paauglių, turinčių probleminį elgesį, nes, galima manyti, kad elgesio problemų turintys paaugliai turi mažiau motyvacijos įsitraukti į tokio pobūdžio tyrimus.

4.6. Praktinės rekomendacijos

Atsižvelgiant į gautus šio tyrimo rezultatus ir analizuotą mokslinę literatūrą, sukurtos rekomendacijos, galinčios būti aktualios mokytojams, tėvams (globėjams, rūpintojams) ir su paaugliais dirbantiems švietimo pagalbos specialistams:

1) Šiame tyrime buvo gauta, kad kuo paauglių fizinio ugdymo pažymių vidurkis yra aukštesnis, tuo jie turi mažiau elgesio problemų. Todėl fizinio ugdymo mokytojus galima kviesti skatinti paauglius įsitraukti į fizinio ugdymo pamokas – taip siekiant skatinti paauglius „išreikšti“, „išlieti“ save (savo stiprias emocijas) per fizinį aktyvumą, nes probleminis elgesys dažnai gali reikštis kaip viena iš stiprių emocijų išraiškos būdų. Fizinio ugdymo mokytojai gali pasiūlyti paaugliams rinktis veiklas, kurios patiems jaunuoliams yra patrauklios.

2) Dar šiame tyrime buvo rasta, kad asmenybės bruožai gali būti kaip apsauginiai veiksniai ir „sumažinti“ ar net „neutralizuoti“ poveikį sąsajai tarp probleminio elgesio ir mokomųjų dalykų pažymių vidurkio. Sroufe (cit. iš Barkauskienė ir Zacharevičienė, 2019) teigia, kad apsauginiai veiksniai gali sušvelninti ar net atrinti rizikos veiksnių poveikį. Todėl galima svarstyti, kad jei paaugliai pasižymi didesniu geranoriškumo, ekstraversijos ar atvirumo patirčiai išreikštumu, net ir turėdami daugiau elgesio problemų, jie gali efektyviau susitvarkyti su šiomis problemomis ir visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkis gali išlikti vis tiek pakankamai aukštas. Ir nors anksčiau buvo manoma, kad asmenybės bruožai yra stabilūs visą gyvenimą, dabar yra kritiškiau į tai žvelgiama ir manoma, kad žmonių asmenybės keičiasi ir kad šie pokyčiai ypač ryškūs paauglystėje (Leung, 2020). Todėl švietimo pagalbos specialistai ir tėvai (globėjai, rūpintojai) gali skatinti jaunuolių asmenybės bruožų pozityvią raišką. Pvz., ekstraversijos raiška gali būti skatinama per saugią ir artimų tarpasmeninių santykių kūrimą. Geranoriškumo raiška – per savirefleksiją, per mokymą sąmoningai apmąstyti savo mintis, jausmus ir elgesį. Atvirumo patirčiai raiška – per saugios ir palaikančios artimos aplinkos kūrimą (tiek mokykloje, tiek šeimoje), nes saugi artima aplinka sudaro sąlygas pozityviai asmenybės bruožų raidai ir raiškai. Tik jausdami, kad yra saugioje aplinkoje, jaunuoliai gali drąsiai mokytis, būti kūrybiški ir skleisti bei išreikšti save.

IŠVADOS

1. Nustatyta, kad amžius ir lytis nesisieja su probleminiu elgesiu, net ir „pašalinus“ asmenybės bruožo – geranoriškumo – poveikį. Net ir „pašalinus“ intelekto ir asmenybės bruožų poveikį, išliko sąsaja tarp 9-10 klasių mokinių nurodomo savo probleminio elgesio ir fizinio ugdymo pažymių vidurkio. Dar rezultatai atskleidė, kad asmenybės bruožai yra svarbūs sąsajai tarp pačių 9-10 klasių mokinių nurodomo savo probleminio elgesio ir visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkio. Dar nustatyta, kad net ir „pašalinus“ intelekto ir visų asmenybės bruožų poveikį, išliko sąsajos tarp tėvų nurodomo savo vaikų probleminio elgesio ir fizinio ugdymo bei visų mokomųjų dalykų pažymių vidurkių. Galiausiai, net ir „pašalinus“ intelekto ir asmenybės bruožų (geranoriškumo ir ekstraversijos) poveikį, sąsajos tarp kūrybiškumo ir fizikos pažymių vidurkio išliko. Taip pat gauta, kad atvirumas patirčiai yra svarbus sąsajai tarp kūrybiškumo ir fizikos pažymių vidurkio.

2. Negautos sąsajos tarp pačių 9-10 klasių mokinių nurodomo savo probleminio elgesio ir kūrybiškumo bei tarp tėvų nurodomo savo vaikų probleminio elgesio ir kūrybiškumo.

3. Nebuvo nustatyta, ar ir kaip kūrybiškumas paaiškina probleminį elgesį (ar atvirkščiai), nekontroliuojant ir kontroliuojant intelektą bei asmenybės bruožus (atvirumą patirčiai, ekstraversiją ir geranoriškumą).

LITERATŪRA

- Abdullah, A. A., Hamsan, H. H., & Ma'rof, A. A. (2020). How do Personality Factors Associate with Prosocial Behavior? The Mediating Role of Empathy. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 10(16), Pages 206-219. <https://doi.org/10.6007/IJARBS/v10-i16/8303>
- Ashmitha, P., & Annalakshmi, N. (2022). Development of a Scale to Measure Psychosocial Risks and Protective Factors in Adolescents. *Journal of Indian Association for Child & Adolescent Mental Health*, 18(1), 12-28. <https://doi.org/10.1177/09731342221096475>
- Barkauskienė, R. ir Zacharevičienė, A. (2019). *Darbas su vaikais, turinčiais elgesio ir emocinių sunkumų bei sutrikimų. Metodinė priemonė socialiniams pedagogams*. Vilnius: Nacionalinė švietimo agentūra.
- Barkauskienė, R., Kundrotaitė, G., Grauslienė, I., Gervinskaitė-Paulaitienė, L., Čekuolienė, D. ir Zbarauskaitė, A. (2014). *Psichologija*, 50, 18-32.
- Bielskytė-Simanavičienė, E. ir Paurienė, L. (2017). Elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų turintys vaikai: ugdymo ir pagalbos teikimo specifika. *Švietimo problemos analizė*, 5(161).
- Benzi, I. M. A., Fontana, A., Barone, L., Preti, E., Parolin, L., & Ensink, K. (2023). Emerging personality in adolescence: Developmental trajectories, internalizing and externalizing problems, and the role of mentalizing abilities. *Journal of Adolescence*, 95(3), 537-552. <https://doi.org/10.1002/jad.12134>
- Beresnevičius, G. (2010). Kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo edukacinės dimensijos (Daktaro disertacija). Šiauliai: Šiaulių universitetas.
- Borghuis, J., Denissen, J. J. A., Oberski, D., Sijtsma, K., Meeus, W. M. J., Branje, S., Koot, H. M., & Bleidorn, W. (2017). Big five personality stability, change, and codevelopment across adolescence and early adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 113(4), 641-657. doi: 10.1037/pspp0000138
- Canivez, G. L., & Youngstrom, E. A. (2019). Challenges to the Cattell-Horn-Carroll Theory: Empirical, Clinical, and Policy Implications: Applied Measurement in Education. *Applied Measurement in Education*, 32(3), 232-248. <https://doi.org/10.1080/08957347.2019.1619562>
- Cattell, R. B. (1963). Theory of fluid and crystallized intelligence: A critical experiment. *Journal of Educational Psychology*, 54(1), 1-22. <https://doi.org/10.1037/h0046743>
- Diedrich, J., Jauk, E., Silvia, P. J., Gredlein, J. M., Neubauer, A. C., & Benedek, M. (2018). Assessment of real-life creativity: The Inventory of Creative Activities and Achievements (ICAA). *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 12(3), 304-315.

- De Moor, E. L., Nelemans, S. A., Becht, A. I., Meeus, W., & Branje, S. (2023). Personality Development Across Adolescence and Young Adulthood: The Role of Life Transitions and Self-Concept Clarity. *European Journal of Personality*, 37(5), 587-604. <https://doi.org/10.1177/08902070221119782>
- Desmet, O. A., van Weerdenburg, M., Poelman, M., Hoogeveen, L., & Yang, Y. (2021). Validity and Utility of the Test of Creative Thinking Drawing Production for Dutch Adolescents. *Journal of Advanced Academics*, 32(3), 267-290. <https://doi.org/10.1177/1932202X21990099>
- Gintilienė, G., Černiauskaitė, D., Povilaitis, R., Girdzijauskienė, S., Lesinskienė, S. ir Pūras, D. (2004). Lietuviškas SDQ-standartizuotas mokyklinio amžiaus vaikų „Galių ir sunkumų klausimynas“. *Psichologija*, 29, 88-105.
- Girdzijauskienė, S., Gintilienė, G., Butkienė, D., Dragūnevičius, K. ir Nasvytienė, D. (n.d.). *Paauglių asmenybės įvertinimas Paauglių asmenybės apibūdinimų sąrašu (PAAs)*. Nepublikuotas.
- Gintilienė, G., Butkienė, D., Girdzijauskienė, G. ir Nasvytienė, D. (2018). *Cattell fluidinio intelekto testas (CFT 20-R). Vadovas 8-15 metų gabių mokinių atrankai*. Vilnius: Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.
- Gintilienė, G., Butkienė, D., Girdzijauskienė, G. ir Nasvytienė, D. (2023). *Mokinių gebėjimų atpažinimo ir vertinimo instrumento CFT20-R adaptavimas ir standartizavimas 9-10 klasėms*.
- González Moreno, A., & Del Mar Molero Jurado, M. (2025). Can social skills and creativity protect against bullying? Adolescents' views. *Educational Research*, 1-16. <https://doi.org/10.1080/00131881.2025.2488290>
- Guilford, J. P. (1956). The structure of intellect. *Psychological Bulletin*, 53(4), 267-293.
- Haydon, A., McRee, A.-L., & Halpern, C. T. (2011). Risk-Taking Behavior. In B. B. Brown & M. J. Prinstein (Eds.), *Encyclopedia of Adolescence* (Vol. 3, pp. 255-263). Amsterdam: Elsevier. doi: 10.1016/B978-0-12-373951-3.00129-0
- Harma, M., Aktaş, B., & Sümer, N. (2025). Behavioral but Not Psychological Control Predicts Self-Regulation, Adjustment Problems and Academic Self-Efficacy Among Early Adolescents. *Journal of Psychology*, 1-26. <https://doi.org/10.1080/00223980.2025.2465478>
- Hill, P. L., & Edmonds, G. W. (2017). Personality development in adolescence. In J. Specht (Ed.), *Personality development across the lifespan* (pp. 25-38). Elsevier Academic Press. doi: 10.1016/B978-0-12-804674-6.00003-X
- Isen, J. D., Ludeke, S. G., Foster, J. D., McGue, M. K., & Iacono, W. G. (2022). The clashing nature of rebelliousness: Nontraditional attitudes and counter-normative behaviors show divergent associations with intelligence. *Journal of Personality*, 90(4), 527-540. <https://doi.org/10.1111/jopy.12681>

- Israel, A., Brandt, N. D., Spengler, M., Göllner, R., Lüdtke, O., Trautwein, U., & Wagner, J. (2023). The longitudinal interplay of personality and school experiences in adolescence. *European Journal of Personality*, 37(2), 131-153. <https://doi.org/10.1177/08902070211062326>
- Itzhar-Nabarro, Z., Silberschatz, G., & Curtis, J. T. (2009). The Adjective Check List as an outcome measure: Assessment of personality change in psychotherapy. *Psychotherapy Research*, 19(6), 707-717. <https://doi.org/10.1080/10503300902988760>
- Ivanauskaitė, S. (2009). *Elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių mokinių ugdymas kūno kultūros pamokose* (Magistro darbas). Šiauliai: Šiaulių universitetas. 19(6), 707-717. <https://doi.org/10.1080/10503300902988760>
- Eggermont, K., Raymaekers, K., Claes, L., Buelens, T., Bogaerts, A., & Luyckx, K. (2023). Impairment in personality functioning throughout adolescence and co-development with personality traits, emotion regulation strategies, and psychopathology. *Journal of Research in Personality*, 104. doi: 10.1016/j.jrp.2023.104380
- Jessor, R. (1991). Risk behavior in adolescence: A psychosocial framework for understanding and action. *Journal of Adolescent Health*, 12, 597-605.
- Kaufman, J. C., & Glăveanu, V. P. (2021). An overview of creativity theories. In J. C. Kaufman, J. C., & Beghetto, R. A. (2009). Beyond Big and Little: The Four C Model of Creativity. *Review of General Psychology*, 13(1), 1-12. <https://doi.org/10.1037/a0013688>
- Khumalo, G., & Pretorius, E. (2025). Perceptions of Grade 10 to 12 adolescents on contextual situations that contribute to their psychosocial development challenges. *South African Journal of Education*, 45(1), 1-11. <https://doi.org/10.15700/saje.v45n1a2453>
- Kipman, U., Bartholdy, S., Weiss, M., Aichhorn, W., & Schiepek, G. (2022). Personality traits and complex problem solving: Personality disorders and their effects on complex problem-solving ability. *Frontiers in Psychology*, 13, 788402. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.788402>
- Kusá, D. (1999). Creativity and conformity: Quality and polarity between the two. *Studia Psychologica*, 41(4), 337-339.
- Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro, Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro Įsakymas „Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimo“ (2011 m. liepos 13 d. Nr. V-1265/V-685/A1-317). Paimta iš <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.404013>
- Lüdeke, S., Linderkamp, F., Baumann, T., & Lembke, E. J. (2020). Empirical Analysis of Creativity in Children and Adolescents with Internalizing and Externalizing Problem Behavior. *Child & Youth Care Forum*, 49(4), 603-621. <https://doi.org/10.1007/s10566-020-09546-5>
- Neubauer, A. C., & Hofer, G. (2021). Self-estimates of abilities are a better reflection of individuals' personality traits than of their abilities and are also strong predictors of professional interests.

Personality and Individual Differences, 169, 109850.
<https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.109850>

Oficialiosios statistikos portalas (2024). <https://osp.stat.gov.lt/>

Okano, L., Jeon, L., Crandall, A., Powell, T., & Riley, A. (2020). The Cascading Effects of Externalizing Behaviors and Academic Achievement Across Developmental Transitions: Implications for Prevention and Intervention. *Prevention Science*, 21(2), 211-221.
<https://doi.org/10.1007/s11121-019-01055-9>

Paulauskas, Ž. (1995). Intelektu teorijų ir jo tyrimų problemų apžvalga. *Psichologija*, 14, 40-66.
<https://doi.org/10.15388/Psichol.1995.0.4466>

Tetzner, J., Becker, M., & Bihler, L.-M. (2023). Personality development in adolescence: Examining big five trait trajectories in differential learning environments. *European Journal of Personality*, 37(6), 744-764. <https://doi.org/10.1177/08902070221121178>

Urban, K. K. (1995). Different models in describing, exploring, explaining and nurturing creativity in society. *European faunal for High Ability*, 6, 143-159.

Urban, K. & Jellen, H. (2013). *Piešimo testas kūrybiškam mąstymui (TCT-DP): Vadovas*. Lietuvišką TCT-DP testo Vadovą rengė: I. Žukauskaitė, S. Girdzijauskienė, G. Gintilienė, D. Butkienė, K. Dragūnevičius ir R. Dragūnevičienė. Vilnius: Lodvila.

Vicentini, G., Raccanello, D., & Burro, R. (2025). Self-Report Questionnaires to Measure Big Five Personality Traits in Children and Adolescents: A Systematic Review. *Scandinavian Journal of Psychology*, sjop.13110. <https://doi.org/10.1111/sjop.13110>

Wagner-Skacel, J., Matzer, F., Kohlhammer-Dohr, A., Dalkner, N., & Jauk, E. (2022). Assessment of personality functioning in psychosomatic medicine. *Wiener Klinische Wochenschrift*, 134(15–16), 602-610. <https://doi.org/10.1007/s00508-021-01993-x>

Wang, Z., Wang, S., & Song, Y. (2025). Predictors of Academic Performance Trajectories Across Early and Middle Adolescence: Links with Internalizing and Externalizing Problems. *Journal of Youth and Adolescence*, 54(5), 1263-1280. <https://doi.org/10.1007/s10964-024-02132-1>

Zahatňanská, M., & Nagy, M. (2020). An Attempt to Identify Problems in the Behaviour of Teenagers and Adolescents in Slovakia in Relation to Their Creativity and Success in the School: Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research. *Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research*, 10(1), 326-329.

PRIEDAI

1 priedas. Demografinių duomenų anketa

DEMOGRAFINIŲ DUOMENŲ ANKETA

1. Tavo lytis:

- a) mergina
- b) vaikinai
- c) kita

2. Klasė, kurioje mokaisi:

- a) 9 klasė
- b) 10 klasė

3. Tavo amžius (įrašyk): _____

4. Įvertink savo mokymo(si) rezultatus, kai 1 – labai blogi, o 10 – labai geri (apibrauk skaičių):

Lietuvių k.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Matematika	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Anglų k.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Istorija	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Chemija	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Fizika	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Biologija	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Technologijos	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Fizinis ugdymas	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

2 priedas. Kvietimas dalyvauti tyrime tėvams (globėjams, rūpintojams)

Mieli tėveliai (globėjai, rūpintojai),

Esu Vilniaus Universiteto Edukacinės ir vaiko psichologijos magistrantūros II kurso studentė Ema Tamošauskaitė. Norėčiau pakviesti Jus ir Jūsų sūnų / dukrą dalyvauti tyrime, kurio tikslas yra išsiaiškinti 9-10 klasių mokinių kūrybiškumo ir probleminio elgesio sąsajas. Mano darbo vadovė doc. dr. Sigita Girdzijauskienė.

Tyrimo metu Jūsų sūnaus / dukros prašysiu atlikti užduotis, kurios vertina jo kūrybiškumą (Piešimo testas kūrybiškam mąstymui – TCT-DP), samprotavimo gebėjimus (Cattell fluidinio intelekto testas – CFT 20-R), atsakyti į klausimus apie savo elgesį ir emocijas (Galių ir sunkumų klausimynas – SDQ), apibūdinti savo asmenybės bruožus (Paauglių asmenybės apibūdinimų sąrašas – PAAs) bei užpildyti demografinių duomenų anketą. Visi tyrimo instrumentai yra pritaikyti Lietuvos paaugliams ir naudojami moksliniuose tyrimuose bei praktikoje. Tyrimas bus atliekamas gimnazijos klasėje ir truks dvi pamokas. Jūsų prašysiu užpildyti Galių ir sunkumų klausimyną (SDQ) apie savo sūnų / dukrą (3 priedas). Jūsų ir Jūsų vaiko dalyvavimas apklausoje yra savanoriškas ir Jūsų sūnus / dukra turi teisę atsisakyti dalyvauti tyrime bet kuriuo metu.

Taip pat Jūsų ir Jūsų sūnaus / dukros prašysiu parašyti kodą (2 priedas). Taip bus galima susieti Jūsų ir Jūsų vaiko informaciją (jei Jūsų sūnus / dukra norėtų gauti individualų grįžtamąjį ryšį iš manęs apie savo tyrimo rezultatus, jis / ji galės nurodyti savo elektroninio pašto adresą).

Vaikų tyrimo rezultatai į duomenų bazę bus suvedami tik suteikus jiems kodą, o apgynus magistrinį darbą, visi vaikų užpildyti klausimynai, anketos, piešiniai bus sunaikinti. Jūsų sūnaus / dukros tyrimo rezultatai bus laikomi atskirai nuo Jūsų pasirašytos informuoto sutikimo formos (1 priedas), tokiu būdu išlaikant duomenų konfidencialumą ir anonimiškumą. Nei mokytojai(-os), nei mokyklos administracijos atstovai(-ės) su vaiko rezultatais nebus supažindinami. Gauti duomenys bus analizuojami ir pristatomi magistriniame darbe apibendrintai, nesiejant su konkrečiais Jūsų ir Jūsų sūnaus / dukros atsakymais.

Jeigu kyla daugiau klausimų dėl šio tyrimo, galite su manimi susisiekti el. paštu tamosauskaite.ema@gmail.com arba tel. nr. +370 653 10 450.

Iš anksto dėkoju už bendradarbiavimą!

Pagarbiai
Ema Tamošauskaitė

3 priedas. Informuoto sutikimo forma dėl vaiko įvertinimo tėvams (globėjams, rūpintojams)

(vieno iš tėvų (globėjų, rūpintojų) vardas ir pavardė)

Vilniaus universitetui Filosofijos fakultetui Psichologijos institutui

INFORMUOTAS SUTIKIMAS DĖL VAIKO ĮVERTINIMO

(data)

Sutinku, kad mano vaikas _____ būtų tiriamas
(vaiko vardas, pavardė)

Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Edukacinės ir vaiko psichologijos magistrantės Emos Tamošauskaitės mokymosi tikslais rašant magistrinį darbą „9-10 klasių mokinių kūrybiškumo ir probleminio elgesio sąsajos“. Darbo vadovė doc. dr. Sigita Girdzijauskienė. Jūsų vaiko prašysiu atlikti užduotis, kurios vertina jo kūrybiškumą (Piešimo testas kūrybiškam mąstymui – TCT-DP), samprotavimo gebėjimus (Cattell fluidinio intelekto testas – CFT 20-R), atsakyti į klausimus apie savo elgesį ir emocijas (Galių ir sunkumų klausimynas – SDQ), apibūdinti savo asmenybės bruožus (Paauglių asmenybės apibūdinimų sąrašas – PAAs) bei užpildyti demografinių duomenų anketą. Sutinku, kad mano vaiko tyrimo rezultatai, nenurodant vaiką identifikuojančių duomenų (vardo, pavardės ir kt.), būtų naudojami magistriniame darbe.

Vienas iš tėvų (globėjų, rūpintojų)

(parašas)

(vardas, pavardė)

4 priedas. Kodas

Prašau Jūsų parašyti kodą. Taip bus galima susieti Jūsų ir Jūsų sūnaus / dukros informaciją.

Pirmas kodo ženklas – Jūsų **vaiko pirma vardo raidė** (pvz., *Laurynas* – **L**).

Antras kodo ženklas – Jūsų **vaiko pirma pavardės raidė** (pvz., *Jankauskas* – **J**).

Trečias ir ketvirtas kodo ženklai – Jūsų **vaiko gimimo mėnesio skaičiai** (pvz., *balandis* – **04**).

Jūsų kodas:

--	--	--	--